

NEMZETEK ALAKULÁSA

– ANTHROPO-GEOGRAPHIAI SZEMPONTBÓL –

ÍRTA:

Dr. CZIRBUSZ GÉZA

FŐGIMNÁZIUMI TANÁR

PLEITZ FER. PÁL, NAGYBECSKEREK.
1910.

I. A nemzetek szociológiai fokozatai.

A magyar geogr. tudomány annyira belefúladt ma a geophysicába és geológiai morphológiába, hogy még anthropo-geographiai kérdéseket is geológiai alapon tárgyalnak s teljesen szem elől tévesztik Elisée Reclus a nagy francia földleírónak mondását: „Csak azért írtam le a Glóbuszt, hogy alapot nyerjek az ember tellurit szerepének fölismeréséhez”. El kelne bizony egy anthropo-geografiai és politikai földrajzolat kathedrája a két magyar ecvp.tp.men, hogy ott a földleírásnak nem csupán természettudományos, hanem szociális, gazdasági, kulturális – szóval Aristoteles feltételezése szerint „politikai” része is kellő méltatásban részesüljön. (*Reclus L'homm et la Tessa Praeface.*)

Mert egészen más az eredmény, ha az embert a Föld alárendelt tényezőjének nézzük a geográfiában, vagy ha ellenkezőleg kiemeljük a szerves világból s geogr. felfogásunk közepére állítjuk.

A politika mint jogtudomány p. o. egészen másképp ítél népről, nemzetről, mint a természettudós szociologus, bölcselelő és más perspectivát nyújt e themáról az anthropo-geografus, ki ezeken kívül az embertan, nyelvészet, néprajzolat és történelem megállapított tényeit alkalmazza a kérdés tisztázásánál. A geográfia lényege – szerintem, de sőt Supun geophysicus előtt is, – éppen az, hogy nem egy állandó látószögben szemléli a földön végbemenő tényeket, hanem *összefoglaló* hivatásánál fogva más tudományok megfigyeléseit *összes* emberi hatásukban igyekszik szerves egységbe fűzni. Érdekes, mit pedig a természettudományos földleírók nagybölcse elhallgatnak, hogy mintaképük Richthofen is rájött e nézetre élemedett korában, hangoztatván, hogy a geográfusnak földünknek csak felszínével s a felszínen történő eseményekkel kell foglalkoznia, a morphologia a geológiába való, hogy utódja a berlini geogr. kathedrán Penk, a jeles morphologus szintén e nézethez pártolt.

A nemzetek alakulását anthro-geografiai alapon a *társadalmi geográfia* szempontjából fogom tárgyalni, amely elhanyagoltabb része geogr. irodalmunknak. Social-geografiai szempontból, mindeneket megelőzőleg leszögezni való, hogy Finot szerint „rassz nincs, ez a szó csak önkényes keret”, melybe a fontosaknak tartott rassz-jelvényeket beletuszkolják. Egyetlen rassz-ismertető tulajdonság azonban sem kizárólagos, mire már Peschel figyelmeztetett. Azért újabban az ember egész megjelenését, habitusát foglalják egybe a fajta, az ember-typus gyűjtő és osztályozó fogalmába. (P. o. Straz: *Naturgeschichte des Menschen*, Hellwald stb.) Amint fajtabeli kétségtelen ismertető jegy nincs, úgy nem találni testi sajátosságot koponya és egyéb méretekben, amelyek nemzeteket egymástól élesen megkülönböztetnek. Vegyük csak Európát. Az európai fajtát – jobbnak híjjával – nyelvek szerint 3 csoportba osztják: germán, szláv és román népekre. Testileg azonban ugyanegy nép, vagy nyelvcsaládnál a legeltérőbb különbségeket találunk az anthropologusok. Az európai emberfajánál 3 typust különböztetnek meg: a) a hosszú fejű, magas termetű, szőke hajú, kék szemű északi fajtát (*Homo europens*), b) a kurta fejű, barna, kisebb alpi fajtát (*Homo alpinus*) ki a jégkorszak után Ázsiából elcsatangolt Európába és az ázsiai sárga fajból való volt, c) s egy zömök hosszú fejű fajtát (*homo mediterraneus*), kinek fehér bőre és hosszúkás koponyája van, de az északi fajtától fehér bőre és szög hajával, fekete szemével különbözik. Az elsőnek bölcsője a keleti tenger vidéke, elterjedés köre Skandinávia (honnan Penka szerint a germán törzsek áradtak szét Európában), azután Oroszország, de kék szemű, szőke hajú, megnyúlt embereket Sziciliában, Spanyolországban (gótok?) Hellaszban, sőt északi Afrikában és Palesztinában is találunk. Harcias, intelligens, érzelmes fajta, úgy látszik az árják őse. A havasi emberrassz kerek arcú, kevésbé harcias és erélyes. A németek, oroszok, francziák zöme hozzá tartozik. Száma az északi és földközi tenger melléki fajtaival folytatott küzdelmekben idővel megcsappant (rhätiek, etruszok, kelták). A déli vagy földközi tenger melléki rassz hosszú fejű, közepes vagy kis termetű, leginkább nyugoti Ázsiában, Szíriában a *Pyraeneusok*ban (vaszok), déli Itáliában, északi Afrikában van elterjedve. A spanyolok, berberek, arabok, görögök erának részben e fajtaból valók. (*Laponge: Selections sociale* 1904.)

Összeházasodás és nyelv különböző népekre tagolta e 3 fő fajtát, melyek eredeti tisztaságukban, legfeljebb apró nemzetiségi töredékekben lelhetők (Wilse: *Rassentheorien* 1908.) Azt a vérbeliséget szintén csak csínyján kell elhinni. Mert a legjelesebb genealogusok és diplomatikusok szerint 35 nemzedéken felül senkisémutathatja föl Európában hiteles nemzedékrendét. így p. o. Francziországban csupán egy család a Saunhac-család viheti föl származásfáját Bouilloni Gottfriedig 1249. A Bouillon, Chatillon, Auvergne, Guise, Estrées családok végképp kihaltak. II. Endrén felül nálunk is bajos családi eredetet beigazolni, azért

a Huba (Szemere), vagy Koppány (Károlyi) családból való származás gyerekmese. 33-36 nemzedék azonban csak 1000 esztendő. Mi ez az idő a rasszok keletkezésének idejéhez képest! Klíma, a lakóhely változtatása, házasság és egyéb ok anynyira összekeverték az európai 3 főtypus származásait, hogy ma csupán zagyvalék-typusok élnek. A különböző typusok egyvelege a *nép*, mely megint törzsekből verődött össze. Minden nép a törzsi szerkezeten kezdte európai létezését. (*Schurtz*: Völkerkunde 29.) A törzsből álló magyar nép már itt, dunamelléki hazájában hagyott fel törzs-szerkezetével s lassanként, századok múlva, az itt talált törzsek és jövevény népek beolvasztása után lett nemzet. A nemzetiségek statisztikai elnevezések: a typusok és ősnyelvek töredékeit értik alattuk. (Vaszkok, góthok, kelták albánok). A legtöbb nemzetiségnek nyoma veszett. A törzsek kialakult nemzeteknél mint nyelvjárások, néha ethnogr. különösségek alakjában élnek tova. Társadalmi hatásuk a beolvadás után is megmarad, mint a nép lelkének társadalmi és politikai árnyalatai, sajátos megnyilatkozásai. P. o. nálunk a megmagyarosodott szlávok, németek, Amerikában az angolokká lett németek, irek stb. Oly egységes nemzet, amely zavartalan származását szeplőtelenül más, igen sokszor heterogen, távol eső elemek elegyedése nélkül – hitelesen bírná kimutatni – sehol nincs Európában s a glóbuson sem. Ezt persze a politikai phrasisok suggestioja alatt álló körökben aggodalmas megdöbbenéssel hallgatják. Hiszen ezzel politikai hitelük és boldogulásuk forog kockán! De bármennyire suggerálják másokra is az egységes nemzeti ideált, legfeljebb nemzeti egységet ígérhetnek. Azt meglehet politikailag csinálni. Egységes nemzetet nem. Mivel hogy ilyen nincsen. Vájjon mi legyen kétségtelen alapja ezen egységnek? A fajtának, vérnek azonossága? Vagy a nyelvnek, szokásoknak összetartó ereje? Majd a felhozott példákból látni fogjuk, hogy sem nyelv, sem származás, sem kényszer nem csinálnak maguk nemzeteket.

Vérbelileg a 3 nyelvre oszlott skandinávi népek között nincs különbség, sőt a kalmári unióban ez az egység politikai kifejezést is nyert. De hiába erőlködött Gusztáv Adolf az északi fajta népeinek a Baltilenger körüli összpontosítására, sem neki, sem Wallencteinnak nem sikerült a balticum impérium megteremtése – a dán, norvég és svéd nem akarta s nem hajlandó ma sem a közös múlt, eredet dacára egységről hallani, ha mindjárt egy klímaövből, hasonló megélhetési viszonyok között leledzik – külön nemzetnek érzi és akarja érezni magát továbbra is. A platt-deutsch nép és a hollandi között absolute semmi különbség, de azért tessék a nemzeti állam ürügye alatt a németeknek a hollandokat bekebelezni s Hannoverhez s az alnémetekhez csapni, micsoda protestálás és forrongás kerekedik a tengerjáró hollandusok között! Vér és nyelv azonsága tartotta meg a cigányságot horda-szerepében Európaszerte. Azért soha sem vitte a nemzeti fejlődésig. Hogy közös szokásaik, mondjuk törzsbeli megállapodásaik vannak (v. o. Wisloczky adatait) azt mindenki tudja, ki

csak némileg foglalkozott cigány ethnographiával – mindamellett 600 éve nem sikerült s nem is fog sikerülni soha a cigányságot beolvasztani a helytálló népekbe s lehetetlen az algéri, olasz, spanyol, egyiptomi, oláh és magyar cigányokat összehozni, plane nemzetté tömöríteni. Mutatis mutandis a széjjel szórt zsidóságra is áll a beolvaszthatatlanság és nemzeti tömörítés lehetetlensége. Szórványosan áttérnek ugyan, sőt rendkívüli éberségükkel és agilitásukkal mindig számot tesznek annak a népnek politikai, gazdasági és szellemi kultúrájában, amelylyel együtt élnek, de tömegben sehol sem assimilálódnak, sem külön nemzeti egyesülésre nem gondolnak. A zionizmus ideiglenes divat, megvalósulhatatlan ábránd, mivelhogy századok óta megerősödött testi-lelki típusuk az alkalmazkodásra a savoir être küzdelmeire készíti őket. Típusukról azonban, mely alapja lenne nemzetté való tömörülésüknek, senki és semmi kedvéért „e nem mondanak. Klasszikus példa a nemzeti egység dogmatismusának czáfolatára – a hellének. Szokásaikra, nyelvre, külsőre valódi nemzet volt a hellén, politikai egységes nemzetet még sem alkotott sohasem, sőt történelmük nem áll egyébből, mint eme politikai egyesítés ellen való tusakodásból. Pendentjuk a német, amely nyelvegysége ellenére szintén igen jól érezte magát 1870-ig politikai széjjelszakadozottságában. A római ellenben hódítás és okos közigazgatással a III. században 5 millió km² sőt az arab a X. században 10 millió km² birodalmat tudott alkotni, persze nyelv és típus egysége nélkül. A római birodalom felbomlása után nem hatalmas latin nemzet, csupán dialectusos nemzetiségek maradtak fenn, a Földközi tenger körül, kikből a rokon dialéctusok a közös történeti múltnak és meglehetősen kikerekített olasz és spanyol félsziget geogr. kedvezősége ellenére sem sikerült jó sokáig politikai egésznek csinálni, annál kevésbé egységes nemzetet. Angol nyelven beszél ma a kelta, skót, az elnyomott ír – de nincs az angolnak elkeseredettebb ellensége a világon az írnel, ki büszke fölháborodással utasítja vissza az insinutiót, hogy ő angol. A skót ember is másnak érzi, tudja magát, mint az angol úgy habitusában, mint gondolkodásában, minden közös irodalmi nyelvegység és gazdasági érzékenységgel ellenére – pardon! – trutzára. Gondoljunk csak Burns és Byron közötti ellentétre stb. Angol nyelv él és hódít az angol gyarmatokon s az északamerikai Egyesült Államokban, de azért eszükbe se jut a jenkiknek magukat az angol nemzettel azonosítani és Chamberlain-nek minden egyesítő vágyakodása (egységes vámtérület a 29 millió km² területű öt kontinensen szétszórt birodalomban!) ellenére külön nemzetnek tudja magát az ausztráliai, a fokföldi, a kanadai gyarmatos. Hiába katolikusok, portugál és spanyol nyelven beszélők a délamerikai kreolközársaságok, nemcsak faképnél hagyták, romlásba döntötték elszakadásukkal anyaországukat, hanem még hallani sem akarnak nemzeti politikai egységről. Egyetlen délamerikai hajó sem jött Spanyolországot segítségére, midőn az Unió elrabolta tőle utolsó értékes gyarmat-

országait: Kubát s a Philippini szigeteket. Amint a mi derék' chauvinistáink sem rezgelődnek, állítólagos ugortestvéreik a finnek érdekében, kiket az orosz most készül belefojtani a muszka áradatba. Az egy IV. Béla és I. Mátyás gondoltak arra, hogy a moldvai s oroszországi magyarokat haza hozzák. Ez volt volna a közös származás, vagy nyelvrokonság alapján való nemzeti tömörítés. Az sem sikerült! Elpláhosodott a moldvai, eloroszosodott a volga-kuma közti ősz magyar.

Ahol meg sikerült a törzsek politikai egyesítése, mondjuk, – a nemzeti egység megalkotása p. o. olaszoknál a múlt század végén, spanyoloknál a XV. században, francziáknál a XVI. században stb., – élesebb látószög alatt nézve ezt a petrificált egyesítést, igen heterogen, sőt ellentétes elemekből állanak ezek az egységek, melyeket, akár a közeteket alkotó ásványokat csupán a külső ragasztók, illetve a politika, az irodalmi nyelv és a geográfiai keret, meg a nemzetközi situatio tart össze.

Az ibérek, gótok, punok és rómaiak történelmi hatása folytán kialakult spanyolok p. o. 6 nyelvjáráson beszélnek, melyek jobban térnek el egymástól, mint a tót a lengyeltől. Minden vidék más ethnográfiai typus, mely dialectusát nem hagyja s csak nagy nehezen túri az irodalmi spanyol nyelvvé lelt castiliani nyelvjárást. Ami pedig a Pyreneusok két oldalán lakó vaszkokat, Európa legregőbb nemzetét illeti, azok minden spanyol és francia kényszeriskoláztatás mellett megmaradtak máig vaszkoknak – igaz megfogyva, de törve nem. Romlásukat gazdasági, nem grammatikai bajok okozták. A 37.2 millió breton, rokona a szemközti walesi keltának és britnek szintén hűségesen kitartott törzsi és nyelvi sajátossága mellett. Pedig Richelieu óta ugyancsak központosítanak a francziák s ma Franciaországra hivatkoznak a politikusok, midőn nyelvre és vallásra egységes nemzetéről példálóznak. De Finot szerint „a francia nép a vérkeveredésnek netovábbja. A calaisi csatorna körül lakó francia jobban különbözik az Alpok tájékán lakó francziától, mint a dán a norvégától.” Hozzá teszem, hogy a romanizált kelta gallok átvedlett olaszos déli francziák en gros teljesen más emberek, mint a germán frankoktól leigázott északi francziák. Pedig az utóbbiak nyelve ma irodalmi francia nyelv. A liguri, provencáli, aquitaniai, gascognei, burgundi (XIII. század még önálló fejedelemség!) törzsek individuális különféle sége máig sem mosódott el sem nyelvben, sem temperamentumban s ha az ember Reclus vagy Hellwald vagy bármely elfogulatlan geográfus értesítéseit olvassa e törzsekről s összeveti a francia történelmi eseményeket, p. o. hogy a legutóbbi szavazásnál, ki *nem* szavazott (7 millió) a 15 millió választóból? az ország vidéki gondolkodásával nem hiheti el Reclus profetiáját, hogy „majd” egy általános faji typusba jegeczesedik ez a sok vidékiesség.

Itáliában még nagyobbak az ellentétek. Itt a germánokon, gótokon kívül arabok, hellének, normannok sőt punok, négerék járultak a nép egyvelegéhez. A déli olasz p. o. a sziciliai sem

nyelvben, sem lélekben, sem külsőségben nem testvére a germán eredetű északi lombardnak s ha mégis a valamennyi, sőt különböző etruszknak nyelvét, a toszkánit fogadták is. Dante nyelvének az unita Itália néprajzolatilag fictio, politikai phrasis. Olasz – az olasz intelligencia, a nép, a tömeg azonban román dialectusokon beszélő itáliai conglomeratum.

Aki az orosz népóriásra hivatkozik, mint Európa legfrissebb, legfiatalabb nemzetére, hol állami kényszer hajtotta egységbe a különböző törzseket, erősen csalódik föltevéseiben. Az orosz sem nem új, sem idegen vérrel tuls'ágosan nem saturait nemzet. Jóval a románság és magyarság előtt a IX. században megelőzőleg létezett in embryo szláv tömegekben melyek az orosz síkságot ellepték, mint kis vagy fehér oroszok. Fajazonosságról, vérnek tisztaságáról tehát ott sem lehet szó. De az sem áll, hogy mongol, örmény, török és ugor törzsek teszik az orosz ethnos $\frac{2}{3}$ -át. Sok ugor és török törzs máig sincs absorbeálva, mégis az oroszul beszélők meghaladják a 75 milliót (*Fellner*: Russland). A muszka tehát mindig absolut többségben volt a mongol eredetű és pogány törzsekkel és hordákkal szemben. Európai nemzet az, bármit kiabál ellene a pogromok miatt a felekezeti és chauvinista zsurnalisztika.

Gyűlöletes szomszédaikban, a németekben több a szláv vér, mint oroszban a mongol. Mikor még a Harcz és Thuringia környékén is szláv geogr. neveket találhatunk. Az Ottó császárok idejében a mai német birodalom nagy része szláv volt s ezeknek a császároknak legnagyobb érdeme, hogy poroszokat, pomeranokat, brandenburiakat, liveket stb. megnémetesítették. Van is annyi doli- és brachycephalus barna és szőke egy vidéken, hogy tótágot áll tőlük a nemzeti anthropologia és ethnologia. És van, meg volt annyi nyelvjárás, még pedig irodalmi ni veau val, p. o. az alnémet, iriez, közép és felnémet, hogy nincs e tekintetben hozzájuk fogható nép, sem az oroszot, sem a délfranciát és spanyolt ki nem véve. Ezek a nyelvjárások pedig annyira eltérnek az irodalminak feltolakodott felső szász dialectustól, hogy külön kell azokat megtanulnia a germanistának, mert az irodalmi nyelvvel kukkot sem ért az alnémetből, veszfaleniből stb. stb. Szólási készletük nagyobb az irodalmi nyelvnél, leszámítva persze az idegen és kulturális kölcsönvételeket. Az egy nyelvűnek képzeit (mert vallásilag és fajilag északira és délnémetre oszlik) németiség tehát éppen nem egységes nemzet, plane nem fajnemzet, mivel a nationalista túlzók nálunk és náluk önmagukat és „fajmagyar” meg alldeutsch unisono közönségüket ámitják. Hírlapi „Kraftausdruck” e fajbeliség és vérlisztaság praetendálása. Semmi egyéb! E szakasz végén egy különös ethnogr. és szociológiai jelenségre kell utalnom, mely kiüt a normális sorból és megszokott szkhémainkkal és eddigi tudásunkkal, miként a spiritizmus meg nem magyarázható. Értem: a lelki erőnek s jellegének teljes eltérését a biológiai származástól. Petőfi tót anyától, Szuhak Máriától és szláv apától, Petrovics Györgytől születik, mégis Petőfi a magyar

nép érzésének leghűbb kifejezője. Napoleon korzikai apa és kreol anya gyermeke, ki élete végén sem tanult meg jól francziául, a francia leleményes szellem és vállalkozási erő lángelméje. A horvát eredetű Zrínyi chauvinista magyar és nagy nemzeti epikussá leszen. Heine zsidó szülőktől születik, Becker, a jeles spanyol lyrikus XVI. századbéli beköltözött németektől, mégis a kettő nemzetüknek legérzelmesebb s leggyöngédebb lantosa. Azzal kevés van mondva, hogy a millieujük, a környezetük hatott a lelkükre. Mert Chamisso német költő, kinek szülei a francia forradalomkor menekültek Berlinbe, vagy de la Molte-Fouquet szintén német költő, sohasem váltak igaz, telivér németekké a német millieuben. Itt tehát Kelvin lord és mások fölfedezésére kell gondolnunk, hogy nincs anyag, mind csupa erő s a lélek, mint öntudatos erő, független az anyagi öntudatlan erőttől, biológiai származástól. Ez annyiban fontos, hogy a kultúrának hármas alakja: gazdasági, szellemi és politikai, más és más arányokban található a nemzeteknél. A magyarságnak p. o. az első kategóriában kevés az érzéke, míg a politikaiban elsőrangú nemzet Európában. A nemzetek ah látásánál az ilyen veleszületett talentum még a vér, a nyelv és más nemzetteremtő tényezők törvényein is túl teszi magát. Meglepetéseket csinál, mint p. o. a rusnya mongolságból politikai eszével kiszökkenő japáni.

Ha ezt is megszívlelendőnek tartjuk, igazat kell adnunk Quatrefoges-nak: A vérrokonságra alapított politikai és nemzeti megkülönböztetés egyszerűen – humbug. „Tout repartition politique, fondée sur ethnologie – est absurde!”

II. Államos, államtalan és felemás nemzetek.

Ha nincsenek egységes fajnemzetek, egysütetű népek, ha a nemzet pusztán politikai alakulat és elnevezés – éppen azért, mert a nemzet a szociológiai és történelmi fejlődésnek végeredménye, sem örökké nem volt, hirtelen nem leit és örökké sem tart – kell, hogy valami okok hozták azt létre. Ezek úgy hiszem az ember kettős természeténél fogva: *eszmeiek* és *természetiek*. Az anthro-geographiának, mint szintén kettős irányú tudománynak feladata ezeket az okokat vagy szkhémákat, fejlődéskereteket kikutatni s geogr. helyüket a glóbuson kimutatni. Erre természetudós nem vállalkozhatik. Ezek az urak igen tájékozottak az erők világában, az állatok biológiájában, az embernek lelki, szellemi birodalmában azonban meghatottságig naivak. Geológus, geophysicus vagy technikus egyáltalán a kozmoszt csupán materialis irányban szemlélő természetudós vagy geográfus épp oly valótlanságra jut, mint a matematikus, ki az egész Mindenséget a „mennyi” szempontjából tekinti. A csillagász kitudja számítani a kiszámíthatót, de az égi testek mibenlétéről semmit se tud, a 'pseudo-geografus szintén megmondja a hegyek alakjának miért-jét, de fölvetett kérdésünk anthro-geogratiái tárgyalásához semmit se mondhat s hogy mégis két egyetemünkön majdnem $\frac{1}{4}$ százon expressive természetudományos geog. céhtudomány dominált,

annak az az oka, hogy nincsen még geogr. közvéleményünk és szabad kritikánk. Az a nevelő jelszó divik: minden úgy van jól, amint van. *Quieta non movere!* A politikai jelszavakat senki sem veszi nálunk kritikai rosta alá, pedig éppen a geográfus hivatott arra felelni, mily okok hozzák életre a nemzeteket? Mi igaz, mi nem a forgalomba hozott politikai jelszavakban?

Politikusaink csak a jogi kézikönyveket forgatják, azokban pedig nincsen az, hogy lehetnek egységes nemzetek állam nélkül és államos nemzetek *quantum satis* (vagy talán mindnyája az?) nemzeti, faji, grammatikai igaz egység nélkül.

Államot alkotó nemzeteket s azok állítólagos egységét a mondottak után fölös felsorolni. Ahol az emberi akarat és értelem, a történelmet vezető elmék irányítása, meg a vezetettek okossága és energiája a szociális lét nemzeti fokozatára emelte a törzsszerkezetet s a népnek néprajzi conglomeratumát, ott meg lett vagy nemsokára kialakul a nemzei egyediség, bármely heterogen elemekből is verődjék az össze. Ez az egység azonban politikai, nem embertani vagy ethnogr. értelemben veendő. Politikailag egységes nemzetek Európában a gazdag nemzetek, még pedig vagyonságuk sorrendjében a terület, lakosság, jövedelem figyelembe vétele mellett: Anglia, Franciaország, Németország, Belgium, Hollandia és Dánia. A szegények között Oroszország s a két skandináv állam. A közepesen jómódúak között Schweiz, Itália és az Osztrák-magyar monarchia, ámbár az utóbbi kettő a lamentáló politikusok szerint sem nem egységes, sem nem jómódú. Bebizonítom, hogy azok. Amerikában: az Unió vagyonilag mindjárt Nagy-Britannia után következik és szintén a szétagoltnak kikiáltott államok egyike.

Az európai államok a IX. században az európai népek alakulásának hajnalán még rikító testi, nyelvi, gazdasági és műveltségi ellentéteket mutattak politikai határaik keretében, miként ma a délamerikai mesztics és kreol államok vagy az afrikai burországok. A középkor folyamán, különösen a kereszténység egyesítő hatása alatt szelődültek az ellentétek s fokozatosan erősült a széthúzó elemek közeledése s tömörülése a francia forradalomig. Ekkor a nemzetiségi és a szabadság eszméje nagyot lendített e tömörülésen s nagyjából kiformálta az egységes államokat s állami nemzeteket. A folyamat azonban be nem fejeződött. S ha a confoederativ irány és gazdasági eszme meg nem állítja a szociológiai processust, nemzetóriások keletkezésére lehetünk elkészülve, kiket a közös gazdasági érdek vagy kulturális kör fog először vámegységbe, gazdasági körökbe, később kulturális körzetekbe összecsapni. A szlávok confoederatioja Keleten, a román köztársaságok uniója Délen, a germánság összefogódzkodása Nyugaton ezt a szociológiai perspektívát nyitja.

Állam nélkül való nemzet a 3 felé avatott örmény nép, melyen Perzsia, Török és Oroszország osztozik. Nagy élet és fajbéli szívóssággal, meg nyelvtehetséggel megáldott nép, amely Keleten ép oly gyűlölködésnek a tárgya az irigy mozlimek részé-

ről, miként nálunk a zsidóság. Finot szerint nincs többé zsidó típus, csak keleties zsidó arcú egyének, mert a zsidók könnyen simulnak a környezet típusához. Valóban, aki az u. n. kazárokat az északkeleti Felföldön az orosz zsidókhoz hasonlítja, csodálja, mennyire átváltoznak e lengyel-orosz zsidó beköltözők egy-két nemzedék alatt. Erős, piros-pozsgás, mindenre vállalkozó emberek lesznek belőlük. Ámbár a vallás a zsidóságnak internacionális kapcsa s a héber nem nemzeti nyelvük többé, még sem lehet a 11 milliónyi népet felekezetnek vagy nemzetiségnek mondani. Egységes világnézetük, jogszokásaik, összetartásuk, rokon temperamentumuk és a vérkeveredéstől meglehetősen megóvott keleti jellegük nemzeti egységet biztosítanak nekik, politikai egység nélkül. A 18 millióra menő kath. lengyelek szintén 3 államnak alattvalói. Nemzetet alkotnak azok is, államegység nélkül. Nyomják az oroszok és poroszok – legjobb dolguk van monarchiánkban, – kisajátítják birtokaikat, elveszik iskoláikat – de a közös származás, történeti múlt és a nemzeti nyelv szeretetét nem bírják belőlük kioltni. Még a cigánysággal is diaspora nemzetnek kell 'ekiüLeiiüük létszámuk (8 millió), hindu őstypusuk, szanszkrit nyelv azonosságuk és hagyományos szokásaik, no meg könnyelmű frugális nomád világfelfogásuk miatt, ámbár szokatlan cigány nemzetről beszélni. Államtalanok a két világrészben kóborló arabok, ámbár a középkorban 3 államot csináltak s kultúrtényezők voltak a Földközi tenger melléki népek között.

Vannak végre *felemás nemzetek* is kiknek egy részük államot alkotott, melyet most is fenntart vagy valamikor bírt vala, de létszámuk tekintélyes része annak határain kívül él. Például a kisázsiai és európai hellének, akiknek sohasem kellett nemzeti és politikai egység; pedig számuk (10 millió), múltjuk, nyelvük és pszichikai jellemük arra praedestinálna. A románoknak (8 millió) a középkorban a magyarral egyidőben keletkezett népe, szintén van önálló királyságuk, azonkívül 3 hazájuk, Erdélyben, Besarabiában és Makedoniában. A bolgárok, szerbek, valamint a kelták Európában és északi Amerikában, vaszkok (*Ratzel: Völkerkunde III. 748.*) kisoroszok, (nálunk Galicziában és az Orosz birodalomban, az afrikai kóborló néger és ázsiai ugor és mongol törzsek, kiknek valamikor voltak államaik, avagy a szabad, gazdátlan földön keletkeznek és múlnak országaik, (p. o. a Masebele déli Afrikában stb.), a gótok a krimi és a pyreneusi félszigeteken, a normannok Skandináviában, Franciaországban és Sziciliában.

Közöttük a bukott nemzetek – legalább Európában – alig szerzik vissza elvesztett függetlenségüket, hacsak földségünk államai az amerikai Unió példájára, szövetséges nagy állodalmat nem alkotnak, a fiatalabbak azonban a nemzetiségi eszme jegyében politikai egyesülésre törekszenek, p. o. albánok, horvát-szerbek, szlovének.

III. A nemzetek képződésének anthro-po-geográfiai okai.

Ha a nemzet csakugyan a társadalmi fejlődésnek produktuma, az ember sociális és telluris létezésének *egyik* múltó formája – akkor képződésének okait a föld lakható és művelhető felületén az u. n. oikumenén (Ratzel elnevezése) és *magában* az emberben kell keresnünk. Az okok eszerint természetiek és eszmeiek. Azok physical és biológiai, ezek humanizált szellemi egységeket teremtenek. Annyira nem megyek miként Finot, ki ez utóbbi fejlődés-fokozatnál az igazi, az ideális ember létrejöttét veszi mintaképnek (*Finot Les préjugés des races* 1905. 428.), mert kis francia dicsekvés leledzik a szavakban: „A francia sem nem arya, sem latin, sem gall – hanem igazán emberies”. Inkább az eszességet (mentalitét) veszem fokmérőnek, midőn a nemzet társas fejlődésében a civilizáció és haladás quintessentiáját elsajátítván, azt okosságával és teremtő lelkének eredményeivel gazdagítja. (I. m. 424.) Ez az u. n. és sokszor leszólt fajsajátság a nemzetek rátermettsége, a politikai kultúrájának kifejlődött, vagy veleszületett tehetsége, mely nélkül nemzeti kialakulás lehetetlen. A török sehol nemzetet nem tudott alapítani, a szláv politikai éhletlensége rendszeresen despotizmusban lyukad ki, de a magyar – csekélyebb szellemi és gazdasági kultúrája mellett rendkívüli politikai talentum. Lehetnek gazdagabb, vannak míveltebb, de politikailag belátóbb és okosabb nemzetek alig vannak földségünkön a magyarnál. A szintén számtalanszor leszidott nemesi ezeréves fenmaradásának az a haszna kétségtelen, hogy okos politikust csinált a magyarból.

A *természeti okokhoz* tartozik a jól *kikerekített határok* az u. n. földrajzlati egység. Szembeszökő példa erre a három oldalról tengerrel s az alpokkal körülvevett Franciaország, melynek a földségi államok sorában legelőször 1627-1715. sikerült nemzeti és politikai egységre szert tenni, igaz a heterogen elemek (ligurok, hugonották) kiutasításával, a vidéki érdekeket védő főurak letörésével s a központosításra vizrajzlatilag kitűnően berendezett földnek kellő kihasználásával. A felület magában nem csinált volna nyelvben, vallásban egységes nemzetet, akaratnak, energiának és politikai eszességnek kellett hozzájárulnia. És bármint ütközünk meg Richelieu, a napkirály és I. Napoleon, vagy a jelen pártok erőszakosságán, – annak a politikai fenmaradhatás érdekében meg kellett történnie.

Itália szintén félszigetbeli elkülönöttségének köszöni politikai egységét, de a nemzeti eszme suggestiójának kellett hozzájárulnia. Tengeri séparait helyzetének köszöni Anglia, hogy 700 éven át ellenség nem lette lábát földjére. Ez idő alatt kiépítette alkotmányát, egyesíthette országait, felvirágoztatta gazdasági kultúráját. De a világforgalom viszonyának megváltozása, az oceanizmu-érdekeinek helyes felismerése, a kőszén, vas, gőznek ipari fels használása 1649-1707. szóval munka, találmány, s okosság tették lehetővé ipari s kereskedelmi világhatalmat csinálni Angliából s a föld leggazdagabb nemzetévé fejleszteni az ángliust Német-

országban szintén többet tett a németek hangyaszorgalma, államférfiainak okossága, a harci készség legmagasabb fejlesztése, kivált pedig a német nép kapacitálhatása, mint klímája, tengere, folyamhálózata. Hallgatott professzoraira, kik azt mondták: a nemzetgazdasági tudás a nemzetek nevelője (Liszt), meg: Csak tenger nevelhet világhatalmakat; hallgatott császáranak szavára: Gyarmatok nélkül nincs jövő (II. Vilmos); Bismackra: bátorság kell a nagysághoz, másrészt saját nemzeti géniusának sugallatára. *αὐτὸν ἀπιστεῖν*' = legderekkabbak legyünk, ezért Anglia és az Unió versenytársa gazdasági téren s Franciaországnak merészen eléje vágott. (*Arndt. Deutschlands Weltstellung i. d. Weltwirtschaft* 1908. 117.)

Kitűnő geográfiai kereksege van Magyarországnak a Kárpátok átfogó ívezetében, a Duna központi síkságával és függelékes víz-hálózatával. A magyar államiság fenmaradásának titka e geográfiai előnyök felismerése s a magyarság concilians viselkedése. Nemzeti-ségi gyűlölség nem volt vérében. Hiszen concilians viselkedése csalogatta be az oláhokat, szerbeket, németeket, s egyben bolgárokat, görögöket, örményeket. Politikai okossága tartotta azokat rendben. Geográfiai terjeszkedésében szintén előrelátó volt. Először a folyamoktól öntözött síkságokat lepte meg, azután nyomult be a folyóvölgyek fejeig. Erdélyt szent László, az Északkeleti Felvidéket II. Endre korában vonta a történelem színterére. A dunai mély völgyület azonban alapja lett az Árpádok balkáni terjeszkedésének Szerbia, Bosznia, Bulgária kapcsolatával egy dunai birodalom szervezésének.

A törökség megjelenése romba döntötte hosszú időkre a magyar imperialis törekvéseket. A törökök idejében 3, Thököly alatt 4, Lipót korában 5 részre volt darabolva az ország. Csupán Mária Terézia kapcsolta vissza e részeket, Erdély azonban 1848-ig külön országrész maradt. A balkáni terjeszkedéssel I. Ferencz József-ig végkép felhagytak.

Statisztikailag a királyság mindig a szerény országok közé tartozott. Az Árpádok alatt 2, legfeljebb 3 millió lakosa volt Magyarországnak. Hunyadi János korában 2½ millió, mely Mátyás alatt elég hirtelen 4 millióra (?) emelkedett, azután leszállt a török uralom alatt 2, sőt másfél millióra. Csak a sokat szidalmazott Kollonicstól javasolt betelepítésekkel javult az ország statisztikai nyomorúsága. A nemzet számbeli föllendülése III. Károly és Mária Terézia és fiának idejére esik, ez volt a magyarság statisztikai renaissance-a. 1719-1780. Körülbelül ezer új község keletkezett csak a Délvidéken s az ország lakossága 2 millióról 7-re szaporodott. 1805. kerek 8 millió a lakos, mikor Franciaországnak már a francia forradalom előtt jóval több a lakója. 1854 már 13.7 millió. A Napóleoni háborúk és a szabadságharc ellenére haladt tehát a nemzet statisztikai fejlődése majd 6 millióval. Nyomon követte ezt a sociális tömörülés szinte rohamlépésben 1870-ben 15'4 millió a népség számereje, 1900. közel 20 millió. Azt lehet mondani, a magyarság számottevő nemzeté

a XIX. században különösen a kiegyezés óta lett. Azóta nőtt nagyra típusban, szellemi és gazdasági erőben.

Kicsi nemzet létére, a török temperamentummal ellenkezőleg, mindig megértette a kor szavát és mindig hozzásimult a civilisatiohoz. Sz. István korában elfogadta a kereszténységet s autokrata királyság lett; egy századdal később a lovagi életet, III. Béla alatt felhagyott a sátoralja-élettel, a XIII. században a városi rendet, a XIV. században kapta a német hűbériséget, a XV. században az olasz renaissance-ot, a XVI. században a reformációt, a XVII. században recatholizálódott, a XVIII. században a fölvi-lágosodás sugarai tévedtek rónáira, a XIX. században behatolt a francia liberalizmus s a nemzetiségi eszme. Az utóbbi elég későn. Csak az 1839-iki országgyűlés tette a magyar nyelvet hivatalos nyelvvé, régebben minden latinul ment, holott a lengyelek már Báthori István idejében adtak ki lengyel okleveleket, sőt a cseheknek Mátyás korában cseh nyelvű okleveleik voltak.

A nemzeti eszme grammatikai értelemben t. i. az egész középkoron keresztül gyöngye lábbon állott nálunk. A reformatio korában éledt föl egy időre.

Azután erőteljesebben 1848 után. 1867–1900 elért statisztikai eredmények nagy lelkesedést keltettek, sőt egyik-másik tőlük hypnotizált túlzónak a becses fejét is megzavarták. így azonnal 50 millió fajmagyarról, magyar imperializmusról kezdtek cikkezni és könyveket írni. Pedig a kiábrándító valóság az, hogy a geográfiai előnyök minden kedvezménye mellett statisztikai ügyefogyottságunk efféle ábrándokra sohasem jogosított. Valahányszor imperialis politikát folytatott Magyarország – mindig más állam politikai szövetségében tette azt. Sohasem volt az grammatikai. Nagy Lajos Lengyelországgal, Mátyás Cseh- és Lengyelországgal, Zsigmond a német császárság szövetségében csinált nagyhatalmi politikát. A magyar imperializmusnak manapság csak egyetlen iránya van – gazdasági téren vezetni keleti Európában.

Minden geogr. kerekése mellett alkotó részeinek szintén kijutott a része a geogr. hatásukból – a magyar ethnos és történelem irányításánál. A föld és ember közötti viszonyosság legelőbb abban nyilvánult, hogy a Kárpátok és az Alföldek lakói minden időben különbözők voltak s a Tisza folyórendszere sok tekintetben eltérő a Duna vízhálózatának geogr. hatásaitól. Ami természetes. Síksági lakónak mások az életkörülményei, más a biológiája, más a kulturális kialakulása, mint hegyek-dombok lakójának. Amoda nomád síksági nép költözik, mert évelő termelést folytat, sok marhával költözködik. Ilyenek voltak az agathynek, hunok, geták, magyarok. Tévedés p. o. az, hogy az avarok csupán a kis Alföldön laktak, laktak bizony azok a nagy Alföldön is a Bodrogtól le a Dunáig, mit karjánjaik, becseik és töltésutaik bizonyítanak. A hunok csak úgy kerülték a hegyet s keresték a meghalászható folyókat, miként a magyarok s aki nem érzelmekkel, hanem tényekkel okoskodik, szakítania kell a belénk vert történeti dogmatizmussal, hogy a Dunántúl volt mindjárt az

Árpádok alatt a magyarság ethnographiai közepe. Politikai lehetett, nyelvi nem. Mert sok időbe került a szlovénség elmagyarítás a fővárosnak mindig a perifériákon való elhelyezése (Esztergom, Buda,) nem szól amellett, hogy magyar volt a Dunántúl. Feltűnően? ok ott a kelta, germán s szláv, hegy- és folyónév s elenyészően csekély az ugor és magyar geogr. nevek száma. Sőt a horvát és német lovagok, olasz iparosok betelepődése, a német és szláv sympáthiák rezgelődése az Árpádok és Zsigmond alatt, melyek hol a német császárokkal (III-IV. Henrik, Frigyes, Konrád), hol a csehekkel (Ottokár), hol a balkánvidéki szlávokkal, horvátokkal és bosnyákokkal czimboráltak vakmerően, az ország politikai egysége ellenében, meg az oligarcha-garázdaság II. Endrétől Albertig éppen az ellenkezőjét bizonyítják annak, hogy valami nagy számmal lakott a magyarság a Dunántúlon.

Déli Magyarországon szintén tetemesebb számú lehetett a görög keleti, valószínűleg szlovén lakosság. Különbözően érthetetlen a sok szlovén hegy és folyónév, (Két Gugn, Dobri és Czrnikir, Bisztra, Berzava), A XI. században Manuel görög császár könnyű térfoglalása és Hunyadi János diadalútja a Balkánon. Hunyadi maga igazi délmagyarországi ember volt, kinek tudnia kellett szerbül, oláhul, másképp micsoda bűverővel lelkesítette a köznépet? (Persze, hogy nincs sehol szobra Délmagyarországon!)

A Kárpátok orrcsiptetőhöz hasonlóan három darabban domborodnak. Erdély és az északnyugoti tömeges felföld annak az emelkedés-övének a két szeme, a keskenyebb s inkább lánczolatossá alakult északkeleti hegyvidék pedig a kapcsolata. Csodás, hogy a magyarság elhelyezkedése ennek a hegyövezetnek átlós nyíl alakjában a közepét szeli. Ez azt mutatja, hogy a) a magyarság beköltözése valóban északkelet felől délnyugati irányban történt, b) hogy ez a hegyövezet kívül esett a magyarság letelepedésének. A legrégebb időben kelták és gótok terjedtek el a hegy^erinczek iv alakjában haladva, ezt a gót (Czárku, Taisgun) és kelta folyó s hegynevek (Torisza,) bizonyítják. (Bővebben szól erről a *Kárpátok hegy- és folyóneveiről* szóló dolgozatom 1908.,) Később a szlovének (Magura, Muncsel nevű hegyek) s rumének ugyanezt az utat követték az Alsó Dunától fel Galicziáig. Az erdélyi geogr. nevek zöme még a székelyek lakta területen is eredetileg gót, kelta, szlovén, meg később oláh. A két északi felföldön sok a felnémet, ószláv (Lavkin), meg orosz, lengyel eredetű geogr. név, csak régi magyar név hiányzik. A Felvidék és Alföld anthropogeografiai ellentétessége a történelem minden lapján nyilvánvaló. II. Rákóczy fölkelése tulajdonképpen a Felvidék forradalma volt. Az Alföld s a Dunántúl alig vettek benne részt. Könnyen boldogult mindenik fölkelő Bocskaitól Tökölyig vele, meri többnyire szláv és német ajkú, a hegyi erdős levegőtől edzett iparos és protestáns lakossága inkább húzott a vele rokon klimatikus, felszíni és gazdálkodási viszonyok között élő erdélyiekhez, mint a fátlan rónák lakóihoz. Most sincs valami különösebb vonzalom a városiasabb északi és keleti Felföld, meg a falusiasabb tanyás

Alföld között. Petőfi ki nem állhatta a Felföldet, Görgey Kossuthot, Tompa a virágregék költője színesebb, szelídebb Petőfinél, Madách világnézete, költői génusza más, mint Aranyé. Sőt a hegyes Magyarország igen jó néven vette a XVII. század végén, hogy Thököly, a felvidék ura s Erdély fejedelme alatt elszakította az Alföldtől s a Dunántúltól. Más ethnogr. és kulturális színezete van továbbá keleti és nyugoti Magyarországnak. Mintha határbarázdát vonna a Sajó, Hernád horpadékja és Tisza völgyülete közöttük. A ruthén felföld idegenkedik a tót felföldtől és szívesebben csatlakozott Erdély politikai törekvéseihez. Erre az ethnogr. ellentétre építette föl Szapolyai a királyságát. A keleti és nyugoti magyarságról pedig, azt mondhatnók, hogy ugyanegy éremnek két különböző lapja. Van különbség a kettő között nemcsak a birtok megosztásában s a gazdálkodásban, hanem még ethnologiai tekintetben is. Csokonai és Petőfi, Vörösmarty, Zrínyi és a Kisfaludyak épp úgy eltérnek egymástól phantasia, felfogás, érzelem tekintetében, mint Deák Tiszától, Eszterházy Pál Pázmánytól vagy Bethlentől, (a kettő csodás egyetértése Eszterházy gyűlésében), avagy Széchenyi Kossuth-tól, Berzsenyi – pardon – Ady Endrétől. Ha a nemzetnek kritériuma: kimagasló férfiak szellemi fajsúlya, akkor a nemzeti genius e kettős varietása mindenesetre figyelemre méltó s nem pusztá véletlenből anthropogeografiai ellentétben nyugvó jelenség.

Hogy a tengerhez kötöttség új nemzeteket csinál, ha van hozzá arravalóságuk, azt déli Amerikában a Nagy Océán gazdasági koréhoz tartozó Gsili, Európában Portugália, Görögország, Dánia, Norvég és Svédországok esetei bizonyítják. Az első ép ott kezdődik, ahol a spanyol belföld fokozatokban leszáll és a tengeri klíma érzik. Az utóbbinak hatása szintén majd matematikai pontossággal összevág a skandináviai magas föld s a tengeri klíma hatásával. Szó sincs róla, hozzájárult ethnogr. különbség normannok és gótok, halászok és földművelők, spanyolok és portugallok között, de nagyobb factor itt a geogr. configratio s a vele járó életföltételek. A törökök, arabok ellenben faji élehetlenségből soha nem voltak tengerészek, ámbár az Aegei tenger mindkét partját bírták vala.

A táplálékot, védelmet nyújtó tenger a hollandiból szintén tengerjáró népet formált. Századokig elülhetett volna a partján, mint a finn a magáén, ha nincs rátermettsége, cselekvésösztöne, elnyelte volna a német continentalis hatalom. Finot-nak álláspontját, hogy egyáltalán nincs nemzeti rátermettség, mert race sincs, nem lehet úgy par la tour main elfogadni. Bizonyos, idők folytán szerzett és megállapodott testi lelki sajátosságok mégis csak vannak. Nem mondom, hogy örökké valók, de azt se hiszem, hogy 50 év alatt a japán nép tömege oda érlelődött volna, ahol ma az európai ember áll s hogy a néger a secessio háború óta többet haladt, mint a germánság Julius Caesar óta. Arról nem lehet vitatkozni, hogy az emberiség az egész földön egyforma lelki szervezethez, mondjuk pszichikai egységhez van megáldva:

logikával, abstractióval, okoskodó kényszerűséggel (Causalitäts-Bedürfniss. Peschel.) és erkölcsi alapjelleggel, hogy t. i. fékezheti ösztöneit és szabadon cselekedhetik. És bizonyosan szánalomra méltó figura, ki Kantot erkölcsi ős ösztönünk és szellemiségünk fő argumentumának lehangosabb hirdetőjét lekicsinyleni bátorodik, illetőleg philosophiai tudatlanságában gyermeteg naiv módon játsza a kritikaszter szerepét a hiszékeny publikum előtt, p. o. a tübingeni, pataki és kölni theologusok, kik előtt Göthe is apage Satanas! . . . De, hogy kedvező körülmények szerencsés találkozására folytán egyik-másik rácénál és kijegeczesedett nemzetnél (éppen ezért nemzet) bizonyos jó vagy rossz tulajdonságok kifejlődnek és örökléssel folytatódnak, mint kollektív pszichológiai sajátságok – azt ezernél *több* eset bizonyítja. Nem kételkedem, hogy az amerikai néger a fehérbőrűek kulturális elbizakodottsága és önzése tartja alábbvaló fajtának; de hogy a szórványos kivételektől eltekintve, a négerség nagy tömegét egyrangúnak lehetne mondani és kinevelni az amerikai jenikkkel, vagy a fehérekkel egyáltalában és ez alapon a néger és európai fajtának összeforradását, meg az Uniónak nemzeti egységét lehessen előre jósolni, ezt sem Finotnak, sem Kirchofnak, sem Rooseveltnek, az imperialista bőrbe bújt üzérnek nem hiszem. Politikai, grammatikai gazdasági egységről igen, de biológiai és kulturális egyöntetűségről az Unióban soha sem lehet szó. Pedig az észak-amerikai Uniónak meg van a geogr. kerekése. Messze a kontinensektől, parti hegyek és fennföldrakkal beszegett nagy folyama, kitünően termő síkságokon könnyen keresődnek egységes nemzet amúgy elméletben. Természeti kincsei kimeríthetetlenek és változatosak. A continensek átellenes, partjai sincsenek tőle nagyon messzire (5000 km), 6, sőt 4 nap alatt átszeli a gyorsgőzhajó az Atlanti oceánt, de azért nagy terjedelme (9 millió km² felül) és sok lakosa (84 millió) miatt épp úgy kivan téve az Unió a klíma hatásának, mint a politikai nemzetet alkotó törzsek hamar ki nem pusztuló törzstulajdonságainak s a változatosságra törő természeti törvénynek, mely alól egyetlen szervezet sem vonhatja ki magát. Az északi államok (2,6 millió km²) 60 millió lakosságukkal, a déliek (2,1 millió km²) 20 millióval, a nyugatiak (31 millió km²) 4 millió emberrel, minden tekintetben más vidékek, akár China néptörzseit összetartani igen, de egy kaptafára húzni nem lehet. Azokból új ethnikai és polit. csoportosulások keletkezhetnek, kivált, ha a panamai átjáró megnyitásával a román Amerikánik és Ázsia mongol és maláji népeinek lesz módjában módosítani az Unió lakosság ethnicumát. Ma 26% (!) német, 20% ír, (kérem ír, az angol halálos ellenfele!) és csak 1670 angol. Azonkívül 9 millió néger és mulat a déli államokban! (*Ratzel: Polit. Geographie 1897. 131. 1. Kirchhof: Nation u. Nationalität 1905. 45. 1.*)

Izolált állam Nippon is, ezért sikerült a japánnak emancipálnia magát China gyámságától. Mese azonban a japánoktól, mint fajilag egységes nemzetről regélni. Hiszen ott emberfajtákra

(aino, maláji) kell assimilálni, hozzá teljesen különböző népi gyarmatokat (Korea, Fülöpszigetek) állami közösségben tartani. Európa mindig a partmelléki városokból és az europeizált japánokról itéli meg Japánt, de nem ismeri 50 millió bennlakó népét. Japánokról, mint egységes és consequenter, feltartóztatlanul haladó nemzetről beszélni annyi, mint a mongol törzsekből, törökökből, eránokból és gótokból, ad hoc összehajtott hunokról, mint egységes nemzetről beszélni. Confoederatio a 17 provinciából, mindmennyi külön sajátosságú nemzetről álló 408 millióra rugó khinai világ hatalom, mely 4 millió km² ^foglal el a glóbuson és épp oly középkorbeli tarka nemzetiségű, mint a 4'8 millió km², 300 millió lelket számító Elő-India. Itt a vallás nagyobb tényező a grammatikánál vagy geográfiánál, hozzájárul Chinánál a fogalmi írás, mint kulturális összetartó erő. Arábia jó határoeltságnak példája, Ázsia, Spanyolország, Európa nyugoti részében, mindamellet nem sikerült nemzetiségre szert tennie egyiknek sem. Lengyelországot rossz határai és szomszédainak földéhsége tette tönkre, miként a Török birodalmat orosz határolása miatt, mint negativ példa szolgálhat a 39 államocska, szétesett Német birodalom, mely csak 1848. május 18. ébredt 200 éves politikai álnokosságából nemzeti egységének öntudatára.

2. Nevezetes nemzetalkotó tényező a *perifériának* a lakóhely *középponti* részéhez való viszonya, mit Ratzel politikai geográfiájában „Konzentrische Differenzierung”-nak”nevez, hogy t. i. a központból indul ki a kerületi részek lakóinak egyformásítása p. o. Magyarországon, az és északamerikai Unióban, fta kedvezők u. i. a körülmények hozzá és nagyok a gazdasági-és védelmi érdekek s hasonlíthatatlanul erősebb minden tekintetben a vezérnemzet a a kerületi népeknél. Oroszország ennek a központiságnak köszöni grandiosus kifejlődését. Körülbelül Moszkva tájéka az ország közepe, az orosz nemzet bölcsője, hol a fekete föld, az erdők öve s a nagy folyók forrásfeje összeér. Az erdőkben megedzett orosz törzsek (drevnik) kiverték a mongolokat a termő vidékekről a pusztákra s lassankint sugárszerűleg terjeszkedtek, különösen dél és nyugat felé, ahol a műveltebb Lengyelország izgatta hódításvágyukat. (*Hellner: Russland 1906.18, 27, 88 1.*) A Lengyel birodalom más jellegű, a Keleti tenger felé lejtősülő síksági monarchia, azért máig sem szerves tagja az orosz czárságnak, egyszerűen politikai annexió, akár Finnország, vagy Szibéria, vagy magas Közép Ázsia. (7 millió km², 20 millió lakossal.)

Excellens központisága van az atlanti gazdasági körhöz tartozó 8½ millió km² területű és 22 millió lakosú braziliai Egyesült Államoknak, hol a parti Kordilleráktól és röghegységekkel körülvett Amazonas síkságja a centrum rengeteg vízhalózatával és tropicus erdeivel. A partokon a cukornád, kávé, az erdőkben a kaucsuktermelés járja s a termelők kölcsönös egymásra utalt állapota tartja össze a braziliai politikai nemzetet, ha lehet azt így nevezni.

3. Felettébb fontos tényező a politikai nemzetek alakulásánál

a lakók *gazdasági szükségleteinek* kölcsönös *kiegészítése*, amiről eddig kevés szó esett a gondolati gimnasztikát végző tudósok és exaltadok irataiban. Különösen ránk magyarokra fontos. Nem kell azért az embernek a Marx- és Bernstein-féle dogmatizmusba esnie, kik mindent a gazdasági viszonyokból magyaráznak, ha a socialis társulásnak, következve sok állam és nemzet keletkezését a *megélhetésben* a geográfiai közös területen óhajtott boldogulásvágyban keressük. (*Bourgeau: Les socialistes et sociologes. 1905. 82. 1.*) Végtere az életösztön a standard of living a legerősebb ösztön, mely túl teszen erejében eszmei okokon, nyelven, valláson, még a race hatalmán is, ha a race nem több gyűjtőnévnel és nem fictio vagy conventionalis hazugság. (Finot, Chamberlain.)

Alkalmas példákat a gazdasági geográfia szolgáltat. így Belgium, Schweiz, Csehország, Magyarország, az Osztrák-Magyar monarchia, az Északi- és Délamerikai Egyesült Államok, melyekben a gazdasági érdek erősebb a kulturális érdeknél vagy Argentina (3 millió km² 6 millió lakossal), Araguay, Paraguay, meg Egyptom (1 millió km² 10! millió lakossal), ahol a gazdasági kérdés mindennél előbbre való.

Schweiz 4 állam közé ékelt havasi ország, continentalis és transito-vidék. Gazdaságilag a kenyérterményeket szolgáltató északnyugati havasi fennföldjére és a rétgazdálkodást nyújtó délkeleti havasi félre oszlik. A két rész egymásra van utalva, főleg azért, mert az elégtelen földművelés hiányait iparral és kereskedelemmel kell pótolniok. Hiszen az élelmiszerek és nyers termények felét behozattal kell fedezniök. Orosz, magyar és amerikai búzából kell kenyeret sütniök és tengerentúli nyers terményeiket directe a gyarmatokon kell megrendelniök, hogy olyan áron kapják azokat még a vasúti szállítással is, mint szomszédjaik. A tarifák miatt szintén örökös viaskodásban állnak a szomszédokkal, azért kis térfogatot elfoglaló értékes anyagokat (selymet, aranyat) dolgoznak fel iparczikkeknek, nehogy a szállítás túlságosan megdrágítsa a portékát és hogy könnyen lehessen belőle sokat kivinni. Így is nagy vasúti hálózatuk mellett gyártmányaiknak Ve-át bírják exportálni, élelmezésük fele tehát fedezet nélkül marad. Azon úgy segítenek, hogy gyáraik egyrészt külföldön állítják föl s hogy 2V2 millió turista után élnek. Ez a kényyszerhelyzet, a havasi klíma és létföltételek azonsága, a kölcsönös támogatás és védelem szüksége oly hazafias közérzést teremtett náluk, hogy a nemzeti kérdés dolgában vallás és nyelv nem jó figyelembe. „Mi schweiziek vagyunk” mondják büszkén, ámbár 3 nyelvet beszélnek kantonjaik s a leghevesebben tiltakoznak, ha szomszédos államok szétdarabolni vagy anektálni akarnák szegényes országukat. Midőn egy berni professzor a nürnbergi germán múzeum jubilaris ünnepén mondott felköszöntőjében Schweizről, mint Németország szellemi provinciájáról mert szólani, a felháborodás dörgedelme dördült fel úgy a napi, mint a hivatalos sajtóban. Pedig a lakosság $\frac{7}{10}$ -e német, de az összes $3\frac{1}{2}$ millió lakosság (41.000 km²-en) $\frac{7}{10}$ francziául, $\frac{9}{10}$ olaszul is beszél. A középiskolában paralell osztályokat állí-

tanak föl I-III. osztályokban, abban a „kanton többségi nyelvén tanítanak; a párvonalos osztályban pedig a kisebbség nyelvén. Nálunk se lenne rossz e megoldás, hogy az állami és anyanyelvet, meg elemi ismereteket alaposan tanulja meg a gyermek. Rokonszenvük most a francia köztársaság felé fordul, mert nem bíznak sem Itáliában, leginkább az olaszok, sem a németekben, éppen a schweizi németek. A havasi milieu majdnem azt mondhatni, egyformalélekkel áldotta meg őket. Halálosan szeretik hegyeiket s belehalnak, ha sokáig el kell azokat hagyniok. Frugális életmódjukat, szabadságukat s a szomszédokénál sok tekintetben különb kultúrájukat és társadalmukat semmivel a világon f)l nem cserélnék. (Kirchhof i. m. 37-39.)

Kereskedelmük 2400 millió koronát hoz forgalomba, miből 750 millió korona transito-kereskedelem Holland, Itália, Francia, Németország és Ausztria között. Vonatjaik tunneleken robognak keresztül s hágóikon tengelyen viszik át a kikötőkbe szánt árukat, 60 tavi hajó pedig a belforgalmat szolgálja. íme a geogr. és gazdasági alapföltételek egyforma foglalkozásmóddal, ezek pedig közös érdekköröket teremtenek, melyek miatt a schweizi ne ői hagyja el Horvátországnál kisebb hazáját.

Európának másik nagy iparos és transitu állama Belgium 29.000 km² területével, még a Tisza jobbparti részénél is kisebb, mégis 7¹/₄ millió embert bír eltartani. A nyelv alnémet eredetű flammokra (3¹/₂ millió) és romanizált kelta vallonokra (3 millió) osztja a lakosokat, a gazdasági érdek, nevezetesen a földművelő (29%) síksági lakókat egy nemzetté forrasztotta össze az iparúzó Belgium dombos tájait lakó vallonokkal. (38%). Igaz, hogy a flamandok a népesség 46%-a nagy harezot visel a sajtóban s a parlamentben a 43%-u vallonokkal, mert a kultúra és tanítás nyelve a francia, de a közös kath. vallás, az igen értékes magas kultúra meg a rengeteg kereskedelmi (10.000 millió K) és gyári haszon büszkévé teszi a belgát s bár nincs belga nyelv, de van tényleg belga nemzet. Az 1908-iki bevitele 2707 millió K, 3358 millió K, kivitele 287 millió K, illetve 621 millió koronával nagyobb, mint az osztrák-magyar monarchiáé, (behozatala 2737 millió K, kivitele 2428 millió K), pedig ez közel 50 millió lakost számlál és 21-szer nagyobb (650 ezer km²) nála. Belgium a gazdag államok sorában a 4-ik, kettős monarchiánk pedig csak közepesen jómódú.

Belgiumnak 1830-ig állami szövetségese, most gazdasági versenytársa Németalföld, mely 33000 km² területen 5¹/₄ millió lakossal szintén 10 ezer millió K évi forgalmat csinál ½ millió tonnára menő 800 hajója közvetítésével. Amannak Afrikában 2,4 millió km² gyarmatbirtoka van 20 millió lakossal, ennek Dél-ázsiaiában 1,9 millió km² birtoka van 38 millió lakossal, tehát 18 millióval több, mint Kongó népessége.

Gazdaságának oka a háta mögött szokatlan módon iparilag és kereskedelmileg föllendült birodalom, melynek kikötő országa. (Hafenstaat). A 17 atlanti-óceáni világkikötő közül négy ma az

északi tenger körül sorakozik: London 34 millió tonna forgalmával, Hamburg 22 millió tonna Antwerpen 20 millió tonna, Rotterdam 15 millió tonna. Magán a Rheinon 25000 hajó jár ki és be Hollandiába 10 millió tonna áruval. Németalföld bevitelének, de főleg kivitelének legnagyobb része a Németbirodalomnak jut, ámbár 740 km. partján évente 3500 gyorsgőzös áll meg 24 millió tonna tartalommal. Rotterdam hajóforgalmát 15000-re teszik, melyeknek $\frac{3}{5}$ idegen világrészeket szolgál.

Gazdasági jelentőségét Hollandia népe csakhamar felismerte, azért igyekezett szabadulni legelőbb versenytársától és kath. urától II. Fülöptől. Szabadságának kivívása után tengerész állam lett, ámbár el nem hanyagolta súlyedő országa mezőgazdaságát sem, melyet óriási töltésekkel védelmez a tenger árja ellen. A százados küzdelemben megedzett népe tehát okosságának és akarati erejének köszöni nemzeti föllendülését. Nyelviileg elég tarka, mert népességének 72% holland, 14% friez, 13% flam, 2% alnémet, – vallási egységről sem lehet szó a protestáns lakosság 80%-a mellett – mindazáltal itt sem a nyelv, sem a vallás, egyedül a gazdasági és szellemi kultúra érdekei határoznak, miként volt társországában Belgiumban vagy Schweizban. Belgium!ól való elszakadását szintén nem annyira nyelvi és vallási súrlódások okozták, mint gazdasági különbség. Igaz, Belgium inkább román szellemű, katolikus, de gyáripárt és átmeneti kereskedelmet űző continentalis nemzet, egyetlen nagy kikötővel, de Európa legsűrűbb vasúti hálózatával (8000 km.) Hollandia ellenben protestáns, világkereskedelemből pénzelő oceanicus germán ország. A kettőnek gazdasági érdekei tehát keresztezik egymást, mi a faji és politikai elkeseredést még inkább tüzelte. Hiszen nyugoti ország mind a kettő, ahol a pénz az úr. Belgium nem táplálhatta Hollandiát, ez sem kontinentális társát, inkább verseny, fogyasztó, konkurrens, nem segítő üzlettársak a transito kereskedelemben, egyik szárazföldi, másik tengeri kereskedő, nem szorul tehát egyik sem a másikra – ezért esett széjjel a bécsi kongresszus által összetákolt Németalföld, mesterségesen, hivatalosan készült politikai nemzete. A kongresszusok csak foltozhatnak, új nemzeteket nem csinálhatnak többé.

Belgium és Holland gazdasági értékének megítélésére szolgáljanak a következő összehasonlító adatok a forgalomról. Anglia forgalma 24 ezer millió K, ennek $\frac{3}{5}$ behozatal, $\frac{2}{5}$ kivitel. Van 12000 keresk. hajója 12 millió tonna tartalommal, azaz a világ kereskedelmi hajó-parkjának (50000 hajó, 28 millió tonna) $\frac{1}{4}$ majd féllannyi tonnával. Franciaország kereskedelmi áruinak értéke 10 ezer millió K és van 1,2 millió tonnás 15000 hajója. Németországnak 4 millió tonnás (272 millió netto tonnás) 4300 tengeri hajója van, azaz a világ hajó-park 8%, forgalma 23 000 millió K. 1907-ben v. i. felényivel nagyobb Franciaország forgalmával, hiszen kereskedő hajóállománya a világállománynak csupán 3%. Belgiumnak és Hollandiának külön-külön 10 ezer millió a mi csaknem egyenlő Anglia vagy Németország forgalmának

kisebb felével. Hollandiának félmillió tonnás 800 hajóból álló parkja teljesen egyezik a Spanyol királyság hajó és tonna állományával, csakogy utóbbinak alig van 3200 millió K forgalma. Dánia mely kisebb a Dunántúlnál (40000 km², 2½ millió lakossal), szintén tengerész állam 460 ezer tonnás 3600 hajóval, de már csak 1200 millió K forgalmat bír felmutatni, mégis kétszer többet (600 millió K) Norvégia forgalmánál, (azért gazdag ország), de 16-szorta kevesebbet Hollandia kereskedelmi élénkségénél, melynél 700 km²-el kisebb s kétszerte népesebb.

A skandináv protestáns államok közül Norvégia szintén tengeri ország, mely kicsi számú népét (2,3 millió) eléggé bírja fentartani halászatával s Angliával folytatott kereskedelmével. Csak addig állott a svédekkel (5½ millió) állami közösségben míg olcsóbb amerikai búzát nem vehetett. Itt a földalakulat s nyelv különbsége lepraegnansabban nyilatkozik a svéd és norvég nemzetek különválásánál. Mindakettőnek külön nagy irodalma van és nagy férfiai, írói, de gazdasági és kulturális irányuk más. Svédország 1200 millió (– Dánia) K forgalmával, (40%), a német birodalom felé gravitál, felében iparüző, felében termelő ország, mívelődését, ösztönzéseit a németektől nyeri. Norvégia bevitelének 30%-át és kivitelének 40%-ával Angliának déferai, annak nyelvét tanulja s attól vásárolja be élelem- s iparszükségletét. (*Sophus Buge* Norvégien).

Az északamerikai Egyesült Államok inkább gazdasági, mint politikai szövetkezet, amennyiben keleten sorakozó kereskedelmi és iparos államai félmillió gyáraikkal, 7 millió munkásaikkal, 2,7 millió tonna árut czipelő 35000 hajóikkal, 4 transcontinentalis pacific-vasútjával, 14½ ezer millió külső forgalmával a husz termelő északi, a kukoriczát, búzát, zabot termelő közép, az aranyat, esüstöt szolgáltató nyugoti és gyapot- és dohánytermesztő déli ültetvényes államokra. Oly államban, amelynek hajó-parkja Anglia és Németország után (az 1908-iki adatok alapján) 3-ik a világon, 362000 km. vasútja, óriási folyamközlekedése van, mely kukoriczából a világtermelés 75%-át aratja, másfélmillió km² területen gyapotot termel, legnagyobb fakereskedő és arany termelő (1400 métermázsa), első zabtermelő és búzakereskedő a világon, melynek 9½ millió km² területen tíz millió tehenet, hatvan millió szarvasmarhát, ötvenkét millió sertést, tizennyolcz millió lovat tenyésztenek, 1200 millió métermázsa kenyértermést aratnak s 43000 millió métermázsa nyersanyagból évenként 21000 millió értékű iparczikket gyártanak, – oly rengeteg gazdasági erővel bíró állami szövetkezetben bizonyosan fontosabb a sok nyelvű és eredetű 84 millió ember tömeg összetartására a gazdasági érdek, üzleti haszon, a bussiness, mint a köztársasági államforma az angol nyelv vagy védelem szükséglete.

Az Unió par ex cellence gazdasági, nem nyelvi alapról sarjadzott és óriássá nőtt *modem* állam, amoly meghaladta s maga mögött hagyta a nemzetek középkorbeli alakulás módjai, nyelvi, vallási vagy egyéb kulturális alapon. Példájának utánzása nőttön-nő

és serkenti a két Amerika összes államait, fejlődő és félig kész nemzeteket. (*Oppel*: Wirtschaftsgeographie der Vereinigten Staaten).

Kisebber méretekben Cseh és Magyarországot is megilleti a dicséret, hogy a gazdasági érdekeket magasabbra értékelik vagy legalább kezdik magasabbra taksálni a hagyományos politikai és nemzeti kapcsolatoknál. Csehországban igen heves a harc a nemzeti királyság után esengő csehek és a császárság történelmi varázsa alatt álló nemzetek között. A 6 millióra menő csehmorvák a 3 millió némettel szemben igen merész álmokat szönek. Nemcsak saját németjeiket, hanem Szászország felét is akarják elcsehesíteni, megakarják csonkítani Galicziát, anektálni a két Sziléziát, ha lehet (persze) Brandenburgot s vissza szeretnék idézni Ottokár álmát, t. i. a Keleti tenger és Adria között szláv közép Európát teremteni. Érzelmekben igen hangosak, nagyzóok, de tagadhatatlanul serények és igen intelligensek. Mégis a megélhetés rideg követelése a politikai chanteclaireket lehütik. A köznép nem igen törődik a politikusok expectoratióival, végzi dolgát, megfér a németekkel, tanul tőlük és vagyonosodik, akár Délmagyarországon a sváboktól a többi nemzetiség. Mert Csehország gazdasági helyzete az, hogy a Szudéták iparos és gyáros népe köröskörül rá van utalva Csehországnak termelő közepére. Amaz túlnyomóan német, kivált északon, ez cseh-morva. Az ország északi iparüző rónája messzire belenyúlik Galicziába s déli Magyarorszáig ér, közbül van a búza, rozs, árpa és cukorrépa gazdasági öve s az állattenyésztés vidéke. A merkantilista perifériák el nem lehetnek a központi agráriusok nélkül s e gazdasági tényen – on fait bonnes mines au seu mauvais – megbékülnek. A gazdasági eszme diadalmaskodik a nemzeti féltékenységen. (*Dehn*: Völker Südost-Europas 1909.)

Magyarországon hasonló gazdasági viszonyok tartják egyensúlyban és állami közösségben a különböző nemzetiségeket. Hazánknak szintén 2 iparos öve van a felvidéki és a délmagyarországi, közbül a Nagy Alföld búzát termel, Erdély kukoriczát ad, a Kárpátoknak egész hegyivezete rozst, burgonyát természet, marha, sertés, lótenyésztés mindenütt van ugyan, de nagyobb tömegben mégis inkább a magyarságtól megszállott, központi és déli tájakon. Összefüggő erdősegeket ellenben csak a Kárpátok perifériáján találni. Mivel pedig a kőszéntelegek – legalább eddigi felásásukban – összefüggő rónákat nem alkotnak, a hazai gyáripar az erdő-állományra szorul. Szóval az iparos és városias hegyes körzet a kenyér és élelemtermelő központra vari utalva és viszont. Az Alföldek lakói legközelebb a két iparos zónában szerezhetik be szükségleteit.

A mondottak felvilágosítására szolgáljanak ezek:

Magyarország termő felületének 51,3%) búzával (30,5%) és kukoriczával (20,8%) volt bevetve 1905-1909-ig. Árpával, zabbal, rozs sal összesen 24,6%. Hazánk népe nem búzakenyér evő, hanem túlnyomólag rozs- és kukoriczakenyeret eszik és pedig búzából 5,8 mázsát, rozskenyeret 6½ millió mázsát, árpa, zab,

kukoricza élelemből 6,6 millió, összesen tehát kétszerte annyi rozs és kukoricza (13,1 millió) élelem kell, mint búzaliszt. 1909-ben termett összesen 116 millió m. kenyértermény, ebből búza és kukoricza 75 millió m., árpa, rozs, zab összevéve csak 41 millió métermázsa. Az alföldi ember tehát az eladott búza árából a rozslisztet a perifériákból szerzi be, a határszéli rozstermelő megyék pedig búzaszükségletüket az Alföldről és a Dunántúlról. Igaz, hogy Erdély többnyire tengerin él, a Felvidék tejen és burgonyán (46 millió m.), miből semmi sem kerül eladásra. A perifériális részek búzaszükséglete így nem lehet nagy, a magyar ember tehát kivitt búzából és tengeriből pénzel, a felvidéki erdei haszonból és iparczikkekből. Az utóbbiak zömét itt az országban adja el, de az Alföld is rászorul a hegyes tájak fakészletére és iparczikkeire. Gabonanemüekből kivittünk 1909-ben 171 millió K értékben, miből 159 millió K Ausztriára jutott. Mivel ezek a szükségletek állandó tételek Magyarország háztartásában, bizonyára mint a megélhetésnek létfeltételeinek van akkora s ha nem nagyobb összetartó erejük, mint a nyelvnek, vallásnak, sőt van kiengesztelő hatásuk, amiye nincsen az utóbb nevezetteknek, mert a megélhetésnek érdekei legnagyobbak e földön.

Nagy gazdasági egységet alkot az osztrák-magyar monarchia 676.000 km² területével (Boszniát, Hercegovinát beszámítva) és 50 millió lakossal.

Ha igaza van Wekerlenek, hogy a nemzetek világversenyében egyedül nagy gazdasági egységek boldogulhatnak, ez elég intelem lehet a kettős monarchia népeinek összetartására nézve. Az egységnek alapja: 1. a monarchia konfigurációja, 2. termelő vidékei. Nem áll csupán az emberek hiszékenységére számító nagy mondás, hogy az osztrák-magyar monarchia felszíne és népe a geográfiai és politikai züllöttségnek netovábbja, hogy semmiféle néven nevezendő egysége nincsen. Nationalista hybrid-geografusok hirdetik ezt, kik szét szeretnék szagatni a monarchiát. Egység-nek alapja minden előtt az Alpok és Kárpátok egységes egyívású ivezete s a hozzácsatlakozó dinári hegyrendszeri ivezet, mely régibb, belső röghegyeken feltorlódott. Ilyenek a Szudéták, nálunk Erdély s Magyarország, Bosznia, Horvátország belső hegységi csonkjai. A kettős monarchia orographiailag alprendszerű. Nyugaton a legyezőszerűleg szétterülő keleti Alpok, keleten a Kárpátok s az azokra támaszkodó síkságok. Déli tartományai belemenyűlnak a Balkán-félszigetbe. A dinári redőzettel beszegett országok fölépítése nyugaton mindenütt egyforma, t. i. parti hegyredőzet, mész- és kristályos röghegyek, flysch egymásutánja Horvátországban, Dalmáciában, Bosznia és Szlavóniában, keleten pedig a déli Kárpátok és délmagyarországi és szerb hegyek, a Balkánnal megint egy délre dülő hegyivezet tagjai. Az Adria, a Fekete tenger süllyedése s a Nagy-Alföld beszakadása adott okot e gyűrődésekre, a belső őshegyek csonkítására s a dunamelléki síkságoknak délre és délkeletre a Fekete tenger felé való gravitálásának. így lett a kettős monarchiából dunai állodalom. (*Hellner* Landeskunde 1.1907. 640.1)

A néprajzlati centralisatiót meg abban látni, hogy Ausztriában az északi és déli szlávok közé az Alpokon s a dunamelléki rónákon egy tömegben lakó *németek*, a Magyar birodalomban pedig a *magyarság* és *oláhság* blockja a kettős monarchiának mintegy derekát tartja megszállva. Azért van és volt geogr. alapja és iránya mindig a monarchia területi fejlődésének s nem ötlet-szerű, hanem anthro-po-geografiai tényeken nyugvó *Deák* Ferencz kiegyezési műve. Semmiféle állam nem mondhat le térbeli terjeszkedéséről, mert a lemondás egyértelmű politikai hivatásának csődjével. Most azonban a monarchia csak a Balkán-félsziget felé terjeszkedhetik – arra utalja plasztikája, főlejtősülése, Dunája – ott kell keresnie politikai érvényesülését és gazdasági boldogulását.

Termelő vidékeinek egységét szintén felületi alkotása szabta ki. Villaszerűleg fogják közbe búzatermő síkságait, erdős hegyei az Alpok, Kárpátok, Szudéták, a horvát, bosnyák, dalmátországi rög- és mészhegység ok. A dinári kopasz háta kivételével a többi hegyen kiterjedt állattenyésztés folyik, alsóbb dűlőikön pedig *rozs* terem, nagy északnyugat felé görbült ívben Triesztől a Dnjeszterig. A síkságokon kenyértermények díszlenek, Magyarországon *búza*, *tengeri*, Csehország közepén rozs és répacukor nagy mennyiségben. A két monarchia keleti fele többet termel (13,4 milliót) kenyérterményekből, mint Ausztria (8 milliót), az Alpokon azonban nagyobb a tejhaszon, mint Magyarországon s a hizó marhaállomány Csehország czukorrépás területein szintén nagyobb a miénknél.

Az ipar a kőszételepek, érecek elterjedéséhez van kötve. Északon, nyugatról, keletről két iparos zóna keríti be Csehországot. Béctől az Adria tengerig egy másik iparöv vonul észak-déli irányban, a kettő szintén villaszerűleg fogja közre hazánkat s majdnem teljesen elvágja tőlünk a nyugoti és északnyugoti iparos nemzeteket. Ha mindezekhez most hozzá tesszük, hogy Magyarországon az osztrák ipari concentratio ellenképe gyanánt kevés, meg széjjelszórt ipartelepek vannak, hogy a magyarnak az egyforma ipari és gyári munkától való idegenkedése miatt az ipari munkások zöme szláv és német, sőt igen sok idegen eredetű, hogy még a mezőgazdasági ipar (sör, czukorgyártás stb.) sem bír nálunk tőke és vállalkozás hiányában osztrák módra fellendülni, a vas-, szövő-, bányai ipar stagnál, kiviteli áruink nem csupán az osztrák ipar kordonján, hanem mindenütt, a Balkán kivételével osztrák tartományokon keresztül kell utat keresniök a külföldre, be kell ismernünk, hogy hazánk javulásra való kilátás nélkül sokáig Ausztria nyers-terményszállítója marad és iparczikkeit cserébe Ausztriából fogja beszerezni s az 1909. 1456 millió K. behozatból 1073 millió K. Ausztriára jut. Igaz, közel egy milliárd koronára rug Ausztriába kivitt hüvelyes és kenyérterményünk, lisztünk, vágó marhánk, szárnyasunk stb., de körülbelül ugyanoly értékű szövött gyapot és gyapjú árut, ruhát, piperecikkekét veszünk évente Ausztriától. Meg van teli át az árucserén és a két államfői kölcsönös ráutaltságán alapuló gazdasági egység, de bizony szomorító

egység, melyen deklamálás nem segíthet. Ki is ábrándult Magyarország a függetlenségi ígéretekből, midőn arról meg kellett győződnie, hogy anthropo-geografiai tényeken, valóságokon túl nem teheti magát a politikus sem „ . . un ministre ne peut changer les conditions économiques d'un Etat”. A 48-nak is a Deáktól kijelölt 67-es csapásokon *kell*t haladnia. (*Louis-Jaray: La question sociale en Hongrie 1909. 89., 188.*)

Az osztrák-magyar monarchia kontinentális *nagy termelő állodalom* azon elv alapján, hogy a nyersanyagot és élelmet kereső nyugoti fele Magyarországra van utalva, ez pedig ipar és kereskedelme tekintetében Ausztriára. Igen nagy a belső, de csekély az átmeneti és tengeri kereskedelme. Mert:

Ausztria összes bevételének 35%-a Magyarországból származik, Ausztria összes kivitelének 33%-a Magyarországra megy.

Magyarország összes bevételének 75%-a Ausztriából ered, Magyarország összes kivitelének 72%-a Ausztriába megy.

Az 1909. magyarországi kivitelünk 73% Ausztriába ment, 7,9% Német, 3% Olasz, 0,5% Orosz, 1,2% Franciaországba, 2,3% Angliába, 2,8% Romániába, 0,7% Szerbiába, 0,6% Bulgáriába, az egész Balkán-félszigetre alig 2%. Nohát, kinek csinálunk és miből *önálló*, kiviteli vámot?

1889. óta Ausztria-Magyarország nagykereskedelmi állam, hiszen forgalma meghaladja a 1½ milliárdot, de csupán terménykereskedő en gros. Kivitelének 35% Németországnak jut. Tavaly 850 millió méterm. árut adott el Németországnak, 700 millió méterm. vásárolt, hová 36 vasút viszen (a Kárpátokon kérésziül 6) a tenger felé árukivitelének csupán $\frac{1}{7}$ veszi útját. Oroszországra 4,6% (ugyanannyi Kelet-Indiára), Iáliára és az Egyesült Államokra évenként 6%, Franciaországra (Törökország) 3,7% Szerbiára 2,3%, Romániára 2,8%; azaz egész balkáni exportja (8%) nem ér föl Angliába irányított kivitelével. Pedig arra szabad útja van! Tengeri kereskedelme a parti forgalomtól eltekintve, sem számottevő. Fiume és Trieszt együttvéve sem (10½ millió netto) közelíti meg Hamburg külforgalmát (22 milliót) s az összes adriai kikötők meg nem haladják London forgalmi netto tonna tartalmát (34 millió), mert a beérkezett hajók netto tartalma 34 millió, az eltávozóké 3372 millió netto tonna.

Mindebből pedig az következik, hogy a közös védelemre és gazdasági együttességre szorult két állodalom 12 ethnographiai individualitásainak fennmaradása és saját prosperálása érdekében, ha széjjel nem akar esni alkotó elemeire, a gazdasági szerkezetet s a közjogi kapcsolatot meg kell tartania. A magyarság nagy politikai értelmiségére vall, hogy ezt már III. Károly korában belátta s az 1848. konvulsiók kiheverése után 1867-ben újra elfogadta politikai vezérségének, nemzeti megmaradásának alapjait.

Hogy monarchiánk e gazdasági szerkezetben számottevő érték Közép-Európában, kiviláglik a következő adatokból. A nemes termények világtérmeleése 3450 millió métermázsa. Ennek Ve az Unióra jut, körülbelül 1260 millió m., 600 millió az Orosz biro-

dalomra, 250 millió Németországra, 180 millió Franciaországra, (10 évi átlag 1899-1909.) 214 millió mmázsa azonban az osztrák-magyarmonarchiára, minek javarésze, 130 mmázsa hazánkból kerül.

4. A természeti okok sorában kell említenem a törzsek *költözésének* hatását a nép ethnikai és ethnographiai, azaz testi-lelki kialakulására. A költözés alatt nem pusztán utvonalat (route) ért Demoulin, hanem háborúkat; mint a fajok keverésének leghatásosabb eszközeit, a tartózkodás helyének többszöri változtatását s a velejáró változásokat külsőben, szokásokban így a magyar nép 3 helyen is lakott és Demoulin szerint a baskírok félnomád típusához tartozott, mely a nyári pásztorkodás és téli házi munkálkodás miatt nagyobb kultúra, nemzetalakulásra alkalmas. A 3 haza s az útjában talált különböző törzsek bizony nyomot hagytak a magyarság típusán, mivelhogy a környezetnek, millieunak hatása sem egyéb, mint amit Demoulin szociológiai geográfiájában bizonyít. (Comment la route crée le type social? 1904. *Reclus L'homme et la Terre* I. 343. 1.)

A románok nemzeti kialakulása magyarokéhoz hasonlóan történt. Midőn a hellénekben nagy kárt okozó gótok és szlávok elől beljebb kelet felé vonultak, albánokkal, thrúkokkal, bulgárokkal, kunokkal találkoztak. Csendes pásztorkodó nép volt azért nevezték őket az albánok szláv néven csobánoknak, legelőről legelőre haladt tovább s faji megnyelvi szívósságával, szép nőivel, mint ma is, magába olvasztotta az útjába akadt idegen törzseket. A szláv, kun és albán hatás kétségtelen, de az is, hogy a dákok jellegét megőrizték és az északi balkáni népek szelídebb, nemes vonásait viselik. Román és ario fajta a román nép tagadhatatlanul. (*Diefenbach: Völkerkunde v. Osteuropa*. II. 225. *Götz Hist. Geographie* 1909. 146. 1.)

Tapasztalható tény, hogy a gyarmatosok idővel az új hazának környezetbeli jellegéhez simulnak. A bácskai szerbek oly tipikus magyar alakok, akár a szegedi super, halász, az algyői, vásárhelyi vagy a szláv^atvedlett makói magyar. A Kaukázus alján letelepített württembergi svábokból cserkeszek váltak, az orosz deportáltak Szibiriában új orosz varietást teremtettek, a szibirijákat. Azt tartják, hogy az Amerikába kivándorolt németek, francziák gyermekei oly jelleges amerikaiak, mint a telivér (lucus a non lucendo) yankee-k. Az indiai partokra letelepedett zsidók bőre megfeketedett s vonásaik a hindukéhoz hasonlítanak. Györött, Szatmárt bajos megkülönböztetni az elmagyarosodott zsidót az autochton magyar lakosoktól. Legkönnyebben vedlik, áthasonul a német, legnehezebben az örmény, az északi szláv, kínai, kinek típusa még többszörös vérkeveredés után is kiűt a 3-4 nemzedéken is. Franciaország népességi deficitjét szintén bevándorlók beözönléséből fedezi s az Unió sem maradna sokáig igaz európai fajnelinek, ha folyton föl nem frissülne a vére európai kivándorlókkal. (*Driesman: Rasse u. Millieu*. 1902.)

Magával a kérdéssel bővebben nem foglalkozom. Ez is elég, hogy a fajták változatlanágát hirdető anthropológia tudó-

mányos értéktelenségét belássuk. Ha faji és nemzeti exaltadok, mint Lapouge, Nietzsche Chamberlainé, meg a hülye dilettáns Ammon, ki minden szabadabb iránynak veszett ellensége, melléje állanak az annak a bizonyosága, micsoda gyászos dolgokat csinálhatnak előítéletes, tanulatlan dilettánsok, ha szociológiai könyveket irnak. (Alaposan eltemették a karlsruhei faiseur Gumplovicz és Jentsch.)

VI. A történelem és kultúra nemzetei.

A történelem folyamán különösen a IX. század óta keletkezett népeket eszmei okok, u. m. nyelv, vallás, akarati elhatározás, történelmi események és nagy férfiak értelmi belátása hozta létre. A nemzetté jegeczesedő törzsek *lelki* világából nem a külső physisból sarjadoztak azok, azért eszmeiek.

5. Egy *akarat* egyengette a német nemzet kialakulásának útját, midőn I. Ottó a keleti szlávokat kényszerítette a német hegemonia elismerésére, II. Konrád pedig a Constitutio défendit című törvényével a különködő törzsek és hercegek hatalmát törte meg. XI. Lajos a seniorok leverésével épp oly szolgálatot tett a francziáknak, mint Géza a törzs-főnökök kiirtásával vagy Sz. István az autokrata királyság felállításával, vagy Zsigmond, Róbert, Károly az oligarcha kiskirályok letörésével. Az angol aranybulla kicsiráz - tatta a polgári elem kifejlődését, a magyar aranybulla megcsinálta 600 esztendőre a magyar rendiséget, melyet Verbóczy Tripartitumával, friss serummal megifjított. Schweiznak születésnapja a Grauson és Murten melletti győzelem 1476. Hollandié az utrechti béke 1609., mely örökre visszautasította a spanyolokat a kontinenstől.

II. Géza a belső gyarmatosítással folytatta a Sz. István által kezdett etnikai átalakulását a nemzetnek s Árpád belátása és energinja nélkül valahol az ázsiai pusztákban múlt volna ki a 7 törzsi magyar nép. Nemzetté itt lett a Kárpátok övezte hazában, nem parla tour main, hanem lassan az avarok, szlovének; bessenyők, kunok beolvasztásával. Kunul még tudtak egyesek a XVIII. század végén, amint spanyolul tud még egyik-másik temesvári vagy szerajevoi spanyol zsidó s örményül is tudott egy-két öreg szamosújvári matróna a XIX. század végén. A belső gyarmatosítás folytatódott a XVII. és a XVIII. században s folyik ma horvát, szerb, román, lengyel zsidók, cseh és német munkások beköltözésével.

6. Rendkívül intenzív, talán a legerősebb assimiláló és nemzetalkotó ereje van a *nyelvnek* akár önkéntes csatlakozással, akár kényszerrel történik a befogadása. Azt lehet mondani, hogy a nyelv organikus, míg a gazdasági faktor csak mechanikai államokat, nemzeteket teremt. Ha műveletlen a hódító, nem tartós a nyelvi hatása, így teszem azt, egynémelyik afrikai törzs tízszer is változtatja nyelvét egy-két emberöltő folyamán. De ha kulturális ereje van, műveltebb nép beszéli, beolvasztó ereje szinte ellentállhatatlan. Ismeretes a görögök hellenizáló hatása az Aegei

és Fekete tenger körén. A rómaiak latin parasztyarmatok kiküldésével és jó közigazgatással rohamosan latinosították a barbár népeket. Az arabok nem csak a hamita fajtához tartozó egyiptomi felláhkát, hanem a földközi race-hoz tartozó berbereket és nubiai négereket, északafrikai vandalokat is elarabosították. A keltákat az angolok, a rhätieket a németek, a normannokat az olaszok szürcsölték fel. Másrészt arra is van sok eset, hogy akárhányszor a hódító törzs fogadja el a hódoltak nyelvét. Például a frankok a francziák, a gótok a spanyolok nyelvét, a magyarok valószínűleg az avarok beszédét. Hogy nem okoz a nyelv átvétele mindig pszichikai változást ismeretes. „Az ember – mondja Kirchhoff – fölcserélheti nyelvét, de félre nem teheti lelkét”, mert a nagy idők folytán meggyökeresedett sajátosságokat nem lehet új nyelv átvételével egyszerre megváltoztatni. A palócznak terpedt éles kiejtésében, a dunántúli magyarnak szapora beszédében felismerszik a kun, illetve szlovén eredet. Az elnémetesedett lengyel, porosz, pomerani kollektív pszichológiája más, mint a délnémeteké.

Sokszor véletlenül bújik ki a szög a zsákból, a lappangó törzsi különbség, mint kulturális maradvány, vagy mint politikai párt, művészeti irány, felekezeti különködés. Az eltótosodott németek fajhagyománya akkor vált szemelláthatóvá, midőn Luther vallásához csatlakoztak s a tiszai magyarságnak a dunántúliaknál külön törzsi és etimológiai szerkezete, amidőn reformátusok lettek a katholicismus mellett hiven kitartó tulajdoniakkal. A székely örökké felekezetieskedett. Most már zsidó hitre tért székelyek is vannak, csakhogy különbözzék az erdélyi magyartól. Oroszország és Amerika valóságos chaosa a sectarius-fezgelődéscknek, mintha a beolvasztott különböző törzsek atavismusa törne így érvényesülésre. Egy oláh falunak körszerű, vagy útszéli települése azonnal elárulja a szláv letelepülési formát s az eltótosodott németeket sokszor nem lehet egyébről megismerni, mint falvaik sugaras berendezéséről. Feltűnő, hogy egész Magyarországon a keleti Európában dívó szláv-falu typusa uralkodó, még Erdélyben is, pedig ott német házépítést s állítólag persze, ornamentikát is találnak. A romanizált és németesített rhätieket, hegy- és folyónevek, különös régi szokásaik derítik ki. A régi kelták mai hirdetői magukban álló typicus tanyáik s a német törzseket az alleman, szász, frank építésmód árulja el nemcsak odavaló, még francia, orosz, oláh területen is. (*Meitzen: Ländliche Siedelungen. Geogr. Beschr. 1900. 248. 1. Desmoulins i. m. 503. Meyer Deutsche Volkskunde 50–98.*)

Másrészt a nyelv nem feltétlenül szükséges nemzetalkotásra. A nemzet nem más, mint ugyanazon geogr. területen lakók nagy-szabású társulási formája, kiket közös eszmekörök és megélhetési, védelmi vagy más érdekek kapcsolnak egybe. Közös gondolkodásnak és érzésmódnak elvitázhatatlanul leghathatósabb eszköze a nyelv, de közös eszmeköröket kultúra és vallás is teremthet. Az afrikanderek p. o. eredetileg holland földművesek voltak s maig

hollandul beszélnek, az angolok azonban rájuk tukmálják nyelvüket mint az államnak és kultúrának nyelvét. Azért meg nem változtatták a búr köztársaságok népi alapjellegét, ellenkezőleg az angolok ethnicuma változik meg Déli Afrikában s afrikanderré leszen. Boszniában az előbirtokosok a mozlimséggel elfogadták a török nyelvet, habár a bosnyák köznép szerb voltán a gazdasági haut-voleének köpönyegcseréje mitsem változtatott. Makedóniában van ma 1½ millió keresztény szláv, bolgár és szerb, Va millió mozlim szláv 200 ezer görög, 300 ezer albán, 100 ezer oláh, 250 ezer török, mégis akárhányszor történik, hogy a törökök, a görögök, szlávok és albánok mellé állanak, amikor közös Makedón érdekről van szó. Beszél az albán törökül is, sőt fanatikus mozlimek vannak közöttük, de a származás közös tudata valamennyi albánt szolidáriszá teszi. Délmagyarországon 3 nyelven is beszélnek, p. 0. a szerb magyarul és oláhul, a német szerbül és magyarul, anélkül, hogy a szerbek a magyarokkal, a németek a szerbekkel azonosítanák magukat. Beszélnek az örmények törökül, perzsául, oroszul és görögül, azért csak örmények maradnak. A nyelveket bámulatosan könnyen tanuló orosz e nyelvtehetséggel és alkalmazkodással terjeszkedik Ázsiában. Beszél az törökül, burjátul, csunguz nyelven, ahol kell, mindamellett fel nem hagy orosz voltával sőt a környezetet forgatja ki nyelvéből, mint a római gyarmatos a brittekkel (Brittania-romana insula, non britannica diceretur mondja az egykorú Galdius chronista\ gallokkal, ligurokkal tette volt. A keresztény malájok a Fülöp szigeten minden spanyol, amerikai és keresztény kultúra mellett megmaradtak tagaloknak, a szártok ellenben Belső Ázsiában az új perzsáknak, tudsiknek testvéreik – csakhogy törökül beszélnek. (Friedrich Hertz: Moderne Rassentheorien. 1904 93.)

7. A *vallásra* mint nemzet és népkapcsoló tényezőre itt-ott már eddig is utaltunk. A vallással úgy vagyunk mint a nyelvvel: a legkülönbözőbb fajtabélieket hozza egységbe. Azzal, hogy közös eszmeköröket, egyféle világnézetet olt be a lelkekbe, fölöttébb egyengíti a közös nemzeti typus létrejöttét, de nem teremt okvetlenül azonos nyelvű nemzeteket. A mozlim hit érzékiségével, a buddhismus megnyugvásával, a kereszténység a jogok kiterjesztésével hódította meg a szíveket. Az izlam árjátak, semieket, hamitákat, fehér, sárga és fekete bőrűeket tart össze. Izlam alapja a különböző nyelvű afrikai fülbe államoknak, (*Hellwald: Naturgesch. der Menschen II. 173.*) az arab seikurulomnak az erani népek különfeleségének. A buddhismus ugyanily összetartó eszmeköre belső és keleti Ázsia különböző nyelvű műveit és műveletlen mongol fajtájú népeinek. Nem áll Bückle nézete, hogy a vallás a civilisatio eredménye, facítja, befejezése. Európában legalább a vallás volt a különböző eredetű törzsek összeforrasztója, így a németeknél, magyaroknál, oláhoknál, szláv népeknél. Az izlam elleni közgyűlölet egyesítette nemzetté a pyreneus félszigetnek lakóit s a pogány mongolokkal való százados harc csinált az oroszokból keleti népóriást. Északi Amerikában, bár

hivatalosan mellékes a vallás, valóban mégis a protestantizmus a panamerikanizmusnak legjobb segítőtársa. A német birouVmat azonképpen így és ez szakította el a kath. Auszriától. Lipót katolizáló hajlamait érti mindenki, aki tudja, hogy a centralizációnak legalkalmasabb módja a vallásnak egyformasága. Vallási különbség szakította el Hollandiát Belgiumtól, a németeket az olaszoktól, mert a protestantizmus lényegében nem más, mint a románság és germánság történelmi faji ellentétének kifejezése. A vallás is tömörítő és széjjelszakító a népek életében akár a nyelv. Egyesítő hatása volt a Delphi jóshelynek a hellénekre, Jeruzsálemnek a zsidó törzsekre, Mekának a mozlím népekre, Rómának a Földközi tenger nyugoti medencéjére és nyugoti Európára, Konstantin-folyónak a keletre, Edzmiadinánaka³ felé szakított örményekre, Gnezonnek a lengyelekre, Shasszának a tibeti, urgának a mongol kóbor budhista törzsekre, Benaresznek a hindu brahmanságra nézve.

8. Szintoly egybekapcsoló hatása van a *kultúrának*, mint az eddig emiített nemzetalkotó tényezők akármelyikének, csak hogy még általánosabb keretekben. A kulturális közösségnek gondolata csak lassan fejlődött. A helyi patriotizusból a hazaszeretet erkölcsi eszméje született, ebből az emberiség szeretete, a humanizmus átérzése. Az ókori népek törzsszerkezetükben a városokhoz kötötték a nemzet, nemzetiség fogalmát. Athén nem csupán politikai törekvések góczpontja, hanem a Jon-nemzetiségi dialectus képviselője volt; ugyszinte Sparta, mely a sziget- és parti álladalom helyébe a dór dialectusnak deferáló kontinentális állodalmat juttatta elsőre. Római alatt máig régi latinokat értünk. A középkor nem ismerte a nemzeti eszmét. A keresztény népek családi eszméjének közössége dominált, vagy a vidéki nemzetiség, vagy városi localis patriotisrr us akár a hellen városoknál. Azt hitték általában, nemzet az a nép, mely egy vidéken *született*, („in einem Lande erboren” 1571.) Itáliában századokon keresztül, veneziai, firenzei, siennai, milanói „nemzet-ről” beszéltek, Lombardia, Toscana helyett. A Hanza városok kereskedő népe sem dánnak, sem svédnek, egyszerűen hanzistának mondta magát. Levante alatt máig egész partvidéket értünk. Csak idők folyamán a társulás kiterjedtebb stádiumában a törzsek és felekezetek beolvadása után nőtt ki a nemzet kulturális és hatalmi, s a hazaszeretet morális gondolata. (*Brünette*re L'idée de la patrie. Paris 1896.) Littsé szótárában még a nemzetnek régi meghatározását találjuk: L'usage considère surtout nation, comme représentant le corps des habitants d'une *même pays*. Már *Finot* modernül magyarázta a nemzet fogalmát: Szerinte ideális kapocs, (uni d'une façon idéal) a szellemi, erkölcsi és vagyoni érdekek kapcsolata a *nemzeti* és *hazafias érzésnek* alapja, („solidarité des intérêts moraux et matérielles”). Tehát a *solidaritás*, a gazdasági egységnek, védelemnek, jogrendnek gondolata, a közösen átélt történelmi múlt tudatában gyökerező társulás nemes solidaris köz-érzése, mely a heterogen elemekben is állami s nemzeti egység szükségességét suggerálja. A nemzetnek lényege tehát = tömeges

suggestio, a kulturális, politikai és erkölcsi élet magasabb, nemesebb formájának *suggestio*ja. Szent eszme, amelynek prófétái az emberiség legnagyobb jóltevői, mert hatalmas és változatos mivelődési góczokat teremtenek a glóbuson s így alkalmat szolgáltatnak az emberi mivelődés magasabb stýlben és nagyobb körben való fejlesztésére.

Különös ereje van a solidaritásnak, ha a nemzetek szabad önelhatározását nemzeti *hivatásuk* *suggestio* jávai fokozza. A holland nemzet nem az utrechti békével született, hanem mióta tudatára ébredt annak, hogy neki a megdermedt spanyol kultúra, elavult eszmekörök, és feudális gazdálkodás helyébe friss, éltető szellemet kell behoznia a continensre, a rétgazdálkodást – tengerrel, gyarmatrendszerrel kell kicserélnie, a német nyelvi és művészi maradiságból ki kell ragadnia alnémet *dialectus*át és irodalmi színvonalra kell emelnie, meg kell menteni forma és színérzékét a germán modorosságból s életteljes hollandi művészetet kell teremtenie. Schweizot sem a westphaleni béke vagy a bécsi kongresszus teremtette, hanem mindjárt a morgarteni győzelem, mely a szabad polgárság eszméjét juttatta diadalra a középkori olygarchia, az Isten kegyelméből derivált császári hatalom ellenében. A szabadság eszméje s a román kultúrának geográfiai terjesztése sugalta és bátorította a délamerikai spanyol és portugál köztársaságokat az elszakadásra. Talán ugyanez a gondolat nyomta Washington kezébe a felkelés zászlóját, hogy új világot, új társadalmat, a létezés új alakját hozza be Amerika földjére, mely szemben Európával, levetvén annak minden előítéletét, feudális rétegzettségét, elavult eszméit, doktrinarius gondolkodásmódját, az angolszász és európai művelődésnek nem egyedül folytatója, hanem fokozója legyen túl az óceánon, valóra váltva így, hírlapi szóval élve, *Ratzel* definitioját a nemzetről, hogy csak az a nép mondható nemzetnek, mely *önálló* vagy önállóságra termett. „Nation ist ein Volk in politischer Selbständigkeit oder fähig dazu”.

Ezt a gondolatot különben már *Kossuth Lajos* hangoztatta Széchenyivel szemben, ki csupán a közgazdasági eszmét tartotta nemzetalkotónak és népek megújítójának. Széchenyinél tehát a nemzeti fejlesztés magasabb polczáról ítélte meg *Kossuth* a magyarság jövőjét s nemzete hivatását

A magyar nemzet kulturális hivatását már IV. Béla és Hunyadi János ismerte föl. Fia Mátyás „bástyádnak nevezte hazánkat Ázsia támadó csordái ellenében s a nyugoti kereszténység védelmezésének gondolata inspirálta a XVI. századbeli teljesen európai nemzetté fejlett magyarságot, midőn sunyi meghódolás helyett egészséges politikai érzékével a törökverő Habsburgokhoz szegődött. Katholikus és protestáns egyformán utálta a törököt, betolakodott csavargónak tartotta, kivel össze nem házasodott, szokásait, vallását át nem vette, nyelvét meg nem tanulta, miként a renegát bosnyákok, albánok. Nemcsak a hazaszeretet erősbödött már akkor erkölcsi fogalommá, mi a kész nemzetek

characteristicója, hanem az európai kereszténységgel való szolidaritás tudata és e kultúra védelmének szüksége lappangott itt e hazában minden magyarnak és nem magyarnak lelke mélyén. E nemzeti hivatás gondolatának Zrínyi adott kifejezést, de előtte és utána is érezte mindenki e hazában s ez a tudat, vagy sugallat, nemzeti kapocs volt századokon át s nem engedte geogr. alkotó és népi elemeire szétmállani Magyarországot. A szatmári békekötésnek (magasabb szempontból), *pragmatica sanctio* és 1867. kiegyezés elfogadásának serkentője ez a gondolat vala. A nemzet érezte, hogy a szittyáskodás kora lejárt, nem időszerű többé, *európai* míveltségűnek kell a magyarnak lennie ezentúl, európai ember, irányító kulturnemzet legyen a magyar úgy hazájában, mint a Balkánfélsziget népei előtt, hogy ne tekintsék a nagyhatalmasságok fölös ethnografiai toldaléknak, kulturális és politikai ballasztoknak Európában.

E gondolat szószólója *Széchenyi* vala. Ebben rejlik nagysága, elévülhetetlen államférfiú érdeme. Mánás létére, demokrata, a népfeltség híve. Aristocrata a hellen szónak nyelvtani s a hazafias cselekvésnek legkihatóbb értelmében. Könyveiben, tetteiben európai, szívében magyar. Felvilágosult európai szellem ölelkezett benne lángoló fajszeretettel, azért mindenben a haladó, egyesítő, suggeráló magasabb eszméket és célokat kereste, melyek a sokféleképpen rétegzett diaspora magyar societást modern nemzetté összekovácsolják.

Csak néhány sociologiai mondását idézem: – Az ország 52 picziny királyságra, vármegyére oszlik, melyek nem törődnek egymással, Magyarországon még nincs nemzet, sok csapásnak kell még jönnie, hogy *köz-szellemet* alkosson. – Akad az Alföldön mértföldenként egy-egy szál fa, de *tökéletesen* európaileg kimivelt ember nincs az országban. Magát az Istent szolgáljuk, midőn embertársunknak megadjuk az *emberiség* jogait. – Hazánk előmenetelének legnagyobb gátjai a *nagybirtokosok*. – A Corpus juris $\frac{9}{10}$ -ét el kell égetni, $\frac{1}{10}$ -et pedig *európai jogrend* szerint modernizálni. – Nem a nemesi insurrectiók, a szántó-vető ember tartá fenn a nemzet hírét. – 800000 súlyos nemesi talpkő helyett 10 millió súlyút kell adni a hazának *alapozására*. – *Polgári* létet Hunnia minden lakosának. – íme csupa felszabadító, egyesítő, reorganizáló gondolat, a magyar felújodásnak, renaissance-nak sürgetése, a jogegyenlőséget, arányos teherviselést, vagyonosodást, mívelődést hirdető bátor serkentés, hogy hasonló legyen a magyar a nyugoti nagy és gazdag nemzetekhez, mert a teli zsák megáll magában, az üres összeomlik. A birtoknak, szónak felszabadulását, az okszerű, szabad gondolkodást hangoztatta és követelte majd egy századdal előbb, mint magyar szociológusaink. Nem szerette a földet, embert kimerítő, egyedül nagyobb földjáradékot hajszólo jobbágy-sági gazdálkodást, hanem a patriarchalismus helyébe modern gazdálkodásra nógatta kortársait, amely hektáronként fogja fokozni a termő földek jövedelmét s megbízható milliókra menő kis és

középbirtokosokból hatalmas osztályt teremt az agrárius Magyarországon a magyar társadalom megalapozására. Másrészt ipari sürgeségre, kereskedelmi vállalkozásokra ösztönözte népét, szóval, mint minden grandiózus európai szellem egy európai kulturális race kifejlődhetésének rakta le alapköveit nálunk.

V. A kontinentális race meg a haladás.

Az emberiség története kontinentális típusok létrehozásán fáradozik. „Kontinentaler Zug der Geschichte” nevezi a geogr. és kulturális térfoglalásnak ezt a jelenségét *Ratzel*. (*Ratzel: Anthropo-Géographie* I. 179. 1.) Nem természetrajzi egyfésülésről kell ez alatt érteni, mert ez a glóbusnak különböző klíma-öveiben sohasem fog valósulni. Az emberiség külső habitusában mindig sokféle marad. A kontinentális fajtanak kifejlődését a nagy nemzetek statisztikai ereje, közös eszmekörök, hatalmi és gazdasági solidaritás érdekei siettetik. Nézzük csak az anthropo-geogr. tényeket és a vallásoknak és nagy politikai egységekbe foglalt nagy nemzeteknek földünkön való elterjedését.

Ázsia nagy nemzetei, a kínai 408 millió lélekkel és a hindu 300 millió lakossal. Ezek a földség 840 millió népességének 85%-át teszik. Mint politeisták egy eszmekörhöz tartoznak (600), ámbar fajilag mongolokra és áryakra szakadnak. A 660 millió ázsiai politeistának a keleti és Dél-Ázsiában s a kínai-japáni mongol kulturális körnek ellentétei, az egyistenben hívő fehér fajta Európában és Amerikában körülbelül 550 millió, azaz, összes emberiség Vb-a legalább az Atlanti oceán két partmellékén szintén ugyanegy morális eszmekörhöz tartoznak. Ami pedig népességi, értelmi és politikai erejüket illeti, ma a földkerekség urai az oceánokon és a földségeken. Az észak-amerikai Unió, mint elsőrangú gazdasági tényező, igen könnyen érdekkörébe vonhatja a román Közép-Amerikát, Dél-Amerika nagy szövetséges kontinentális államnak készül. A román és germán Amerikának tehát kontinentális kultúrfajtvá váló kialakulása a tudás és vallás, gazdaság eredet és politika közös eszméi alapján nem oly geográfiai hóbort, minőnek laikusok mondják. Ami pedig faj és művelődési társát, Európát illeti, itt a nagy államokat és nemzeteket, a germán, szláv, román népcsaládokat annyi érdekszál köti össze, hogy nincs kizárva a jövőben, kivált a mongolság rezgelődései miatt az európai szövetséges államok eszméjének megvalósulása. A kontinensek, mongol és kaukázsi fajták leendő küzdelmében a fehérbőrűek gyarmatosaikra is számítanak Afrikában és Ausztráliában. Hiszen európaiaké a gyarmatok nagy része a földnek 144 millió km² száraz területéből 62 millió km² 600 millió lakossal európai gyarmatbirtok. Minthogy pedig az emberiség pszichikai és biológiai egysége miatt minden emberfajta képes a művelődésre az európaiaknak glóbuszt átfoglaló elterjedése általánossá fogja tenni az európai kultúrát. Csak ezt, nem a fizikai jelleget!

Itt-ott már is feltűnedezik e hatás eredménye. A polineziak,

újseelandiak, az amerikai négerék az európai civilizatiohoz hasonulnak. Európában a művelődés különösen a városokban és a magasabb körökben eltünteti az emberek természetrajzi typusát. Bizonyos kulturális typus kezd általánosodni. A parasztnép külseje szintén nemesedik a civilisatio millió behatása s a rendkívül megkönnyített forgalom következtében támadt elegyülés, utánzás folytan. Mily suggestiv erővel bír a sokaságra a sajtó, színház, kiállítás stb. ismerete. Bizony a Helmbrecht korabeli német paraszt külsejében is más, mint az okszerű gazdálkodó. A Dózsa korabeli fölkelők és Thököly kuruczai nem csak szellemi niveaujukban, hanem vad, durva külsejükben is különböznek az okosan fontolgató, önmagát és másokat becsülő magyar földműves gazdától.

A kontinentális fajták keletkezése szorososan függ össze a haladással. Az a kérdés, egyáltalában haladunk-e, hogy magasabb tömegekre kiható eszmekörök és suggestiok keletkezzenek, mert ha nincs haladás, csak örökös bukdácsolás, ha a természeti erők vak kényszere vezeti a népek sorsát, azok magasabb körű öntudatra nem ébredhetnek. Schopenhauer tagadja a haladást, azt mondván: eadem sed aliter, mindig ugyanaz ismétlődik, de más-kép. Aki a rómaiak és hellének történetét tudja, annak nem kell más történelmet olvasnia. Bacon, Descartes, Turgot és Condercet azt hiszik, a nemzetek civilizatioja az emberiség eszméje felé igyekszik. Eszerint csak erkölcsi haladás volna? Ezt meg Buckle tagadja. Hajszályival se vagyunk jobbak elődeinknél. Az erkölcsi igazságok változatlanok, egyedül tudományos igazságok sokasodnak a végtelenben. Szerinte tehát végtelen szellemi perfectibilitásunk s a civilizatio mértéke, a természeti erők leküzdése. Javaink múlnak, a ránk maradt igazságok maradnak. Brunnetière és White ellenben azt hiszik, csak akkor haladunk, ha van célunk, amire törekszünk p. o. vagyonosodás, hatalmi vágy, ideális eszméink valóstítása (hivatás, nemzeti géniuszt fejlesztése), a közjólét emelése. Litte természettudós létére elég csodásan azt vallotta, hogy az embernek több dolga van embertársaival, mint a természettel. Henry George pedig a civilizatio, társadalmi cooperálás, Marx a gazdasági dogmatismusra esküszik, minden haladás, hanyatlás gazdasági okokból magyarázandó. Tylor szerint az a haladó társadalom, mely a társasélet minden, tehát szellemi, gazdasági, biológiai, művészeti stb egyensúlyát akarja: szaporítani a létszámot, a közegészséget, fokozni a szellemi és természeti erőket földművelésben, tudományban, erkölcsben, szóval inventarium-féle haladás az igazi.

Végigtekintve azonban az európai emberiség történeti fejlődésén, nem inventariális, sem nem egyoldalúan tudományos, sem a természetet lépésről-lépésre leigázó, hanem egyetemes haladást konstatálhatunk. Igaz, logikánk nem tökéletesedett, biológiánk egyetlen új erővel sem gazdagodott, hacsak a thelepathiai érzék állítólagos fokozását nem veszik annak, – de érzelmeink finomodtak, élvezeteink és esztétikai gyönyörködésünk nemesbült, a közmorál emelkedett. Nincs gyerekgyilkolás, a prostitutiónak vallási tisztelete,

nincs apai despotizmus a családban, nincs rabszolgaság. Az ipar és kereskedelem fölkarolása megtörte a háborúskodási mániát, igazságszolgáltatásunk emberesebb, elfogulatlanabb, a létérti harc nem oly durva és kíméletlen, mint az ó- és középkorban Ismereteink földünkről, a csillagos égről, mi magunkról fennakadás nélkül szaporodnak, amiért ma egy iskolás gyerek igazabb és többoldalú ismereteket kap, mint Plató idejében.

Meg kell azonban az éremnek túlsó lapját is néznünk. A sokoldalú és nehezebb létküzdelem, találmány stb. növelte fajunk ingerlékenységét, leszállította a városi lakosság erkölcsét és életerejét. Sokat követelünk, ironizálunk, keveset végzünk. A tudomány széjjelfoszlik, belevész a szakszerűségbe, specialitáskodásba, az ignotumot (ismeretlent) az ignotiuszal (ismeretlenebb) magyarázza. A lármás közepszerűségek jönnek divatba. Epicureismus léháskodik fenn és lenn. Politikusaink, sajtónk, megvásárolható. A demokrácia elnyomja és halálra üldözi a kisebbséget és a rendeletek §§-aiba bilincseli az egyént. Egy új világnyavalya a szenismus és verismus terjed. A polgárság köznapi vagy fonák ízlése, megérzéki unottsága miatt elfajzik és eszelősségekre vetemedik a művészet. Míg a tőkepénzesek és gazdagok egy újabb feudalismusa az Atlanti óceán mindkét partján a caesarizmusnál veszedelmesebb önkényvel fenyegeti a dolgozó milliókat, a szegénység ijedelmes mértékben terjed, különösen azért, mert gazdasági politikánk minden áron a népesség szaporítására törekszik. S a haladás nem bírja azt orvosolni. Minden tudásunk mellett nem birunk szabadulni előítéleteinktől, öröklött nézeteinktől. Comte Ágost megjegyzése szerint az emberiségben a megholtak dominálnak. Szóval haladás mellett visszaesést is látunk. Ennek okai visszanyúlnak a múltba. Amint a jelen a múlt haldoklása, az emberiség történelme szakadatlan martyrologium. Minden nemzedék az elődjének bűneiért s azután következő nemzedék javáért szenved. A generációk örökös jövése-menése az emberiség története. Minden nemzedék és minden emberfajta az ördögnek és angyalnak keverékéből áll, de egyetemleg mégis minden emberfajta és nemzet az emberiség boldogítására és haladásra vágyik. A visszaesések egyidőre megakasztják a haladást, úgy amint a tengerjárásnál az árhullám látszólag visszafelé folyik, de azért mégis csak halad, előnti a partot. (*Bourdeau* i. m. 188–196. 1.)

Haladásunk mindazáltal mégsem végtelen. Sem tehetségünk sem terünk nincs hozzá. Csak annyira mehetünk, amennyit biológiai szervezetünk, korlátolt megismerő és gondolkodó tehetségünk megenged. „Az emberiség fölé bűvös kupola domborul. El nem hagyhatja a földet s bármennyire iparkodik és mozgolódik, bizonyos határokon túl nem mehet. Mert az emberiségnek is megvannak a maga határai, miként a Földnek, melyen él.” (*Finot* i. m. 495. 1.)